

Մեղքիսեդեկ Արքեպիսկոպոս
Մուրատեանց,
նամ Առաջնորդ Զմիւռնիոյ:

ԱՐԵՐԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ՀԱՆԴԻՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1882

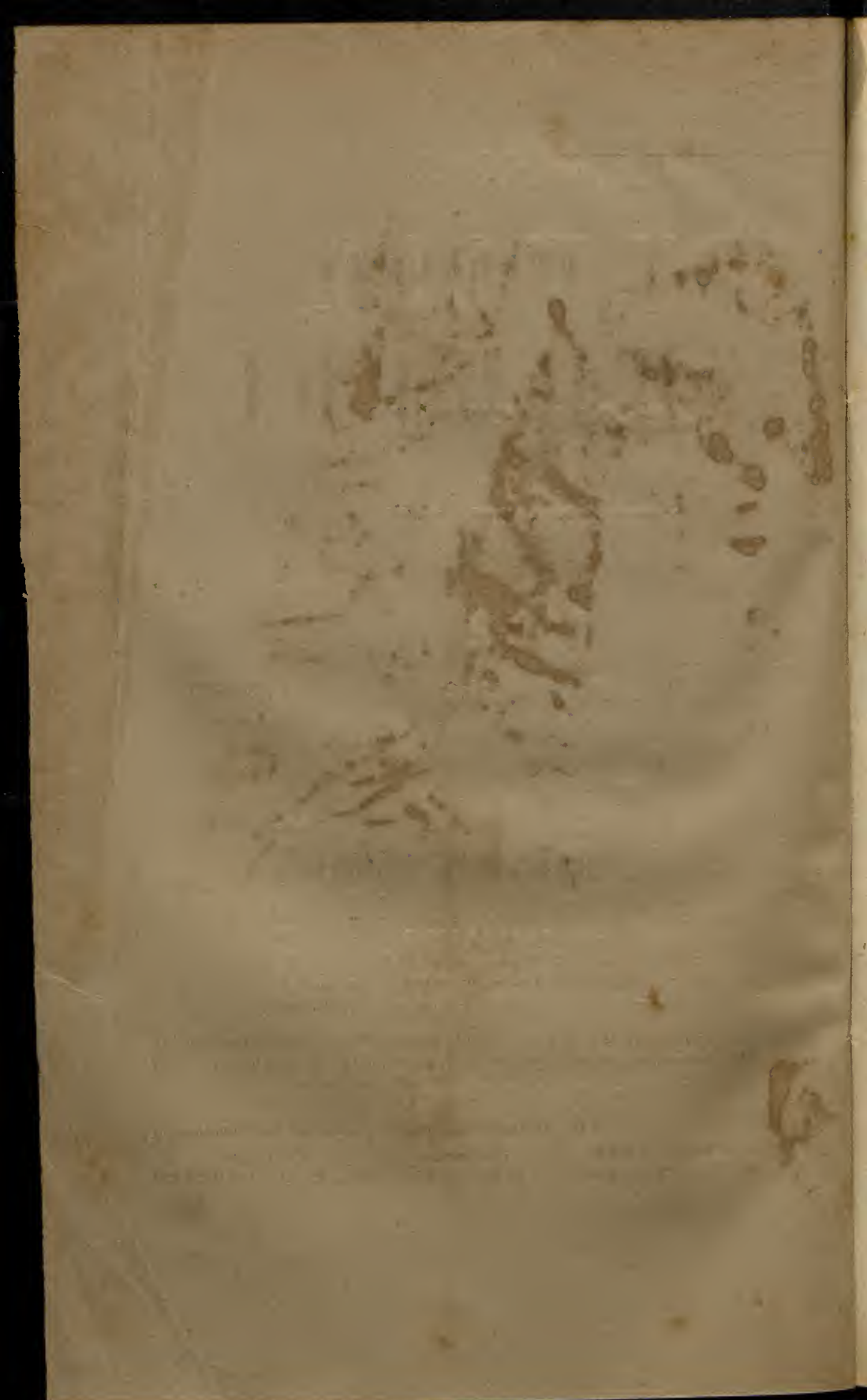
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

	ԵՐԻՔ
ԳՆՇՏՕՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱԳԻՐ	385
ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի Կ. ՊՕԼԻՍ	398
ՄԱՐԱՇԻ ՇՐՋԱՆԱՅԲ	407
Ժ. ԿԱՐԻՊԱԼՏԻ	410
ՈՂՋՈՑՆ ՀՐԱԺԵՇՏԻ ԱՌԱՓՈՒՆԱ ՎՈՍՓՈՐԻ	416
ԽՆԴԻՐ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆԻ ԱՄԵՆ. Ս. ԳԱՏՐԻԱՐԲԻ	418
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ	422
ԽԱՏԵՐԱՆՂ — ՑՈՒՆԷՆ ԴՈՒՐԱ	425

ԶՄԻՒՌՆԻԱ

ՅՊԱՂԴՐՈՒԹԻՒՆ ԵՂԲԱՐՅ ՏԷՏԷԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ԺԲ. ՏԱՐԻ

1882

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱԳԻՐ

... Խմբագրածնեմ Տէր
Արեւելեան Մամուլ պատուական Հանդիսի
ի Զմիւռն:

Կը խնդրուի Ձեր . . . որ ներփակեալ Պաշտօնական Յայտագիրք
Ձեր յառաջիկայ թերթով հրատարակել բարեհաճիր, եւ եթէ կարելի է մէկ
թուոյն մէջ:

Մնամք յարգանքօք

ի Պիմաց

Ս. Երուսաղիմաց պարտուց բարձման Յանձնաժողովոյ

6 Սեպտ. 1882

Արեւադէր

Արեւադէր

Կ. Պօլիս Ղալաթիա:

Ա. Խ. ՀՈՒՆԴ

ՅԱՎՀԱՆՆԵՅ ՅԻՄՇԵՆՆԵ

Աղղային Վարչական Խորհուրդն Երուսաղէմի պարտուց բարձ-
ման Յանձնաժողովոյ հետ համագումար նիստ կազմելով՝ ուշադրու-
թեան առաւ երբեմն Սրբոյ Յակովբեանց վանուց միաբան Մկրտիչ
Վարդապետի կողմէ՝ «Ուրուագիծ անկարգութեանց և առարկայից
պարտուց Ս. Երուսաղէմի» մակագրով և տարւոյս Յունիս 23 թը-
ւականաւ առ նոյն Յանձնաժողովն մատուցեալ գրութիւնն, ինչպէս
նոյն Միաբանութենէն արտաքսեալ Յակոբեան Վահան վարդապե-
տի համբուած այն զրոյցներն՝ որ կ'ձգտէին Ս. Աթոռոյ պար-
տուց քոյութիւնը կառկածի ներքեւ ձգելու և անուղղակի կերպով
կ'ծառայէին փոքր ի շատէ ուժ տալու ուրուագծին պարունակու-
թեան :

Յիշեալ երկու վարդապետք Ս. Աթոռոյ ելումտից տեսուչ Արժ.
Ղևոնդ վարդապետի եղբոր ամուսնութեան հանրածանօթ խնդրոյն
առթիւ ըմբոստ գտնուելով Երուսաղէմի Ամեն. Սրբազան Պատրի-
արքին և Կեդրոնական Վարչութեան սնօրէնութեանց դէմ, Միա-
բանութենէն արտաքսեալ և հետևաբար ամբաստանողի իրաւունքէն
զրկեալ էին, և եթէ չ'գտնուէին իսկ այդ վիճակին մէջ, ըստ օ-
րինի չ'պիտի կրնային դարձեալ առաջի Վարչութեան և Ազգին
ամբաստանող հանդիսանալ. վասն զի նախ՝ մատուցեալ ուրուա-
գիծն զորի էր օրինաւորութեան այն բացորոշ պայմաններէն և ձե-
ւէն, զորս Երուսաղէմի վանուց վերջին կանոնադիրն իւր Յոյ Եփ-
րատով ուրոյն ուրոյն կ'օհմանէ Միաբանութեան ամեն կարգի և
աստիճանի անդամոց, այն է՝ Պատրիարքին, Եպիսկոպոսաց և Ե-
կեղեցական կամ աշխարհիկ միաբանից դէմ տեղի ունեցած ամ-
բաստանութիւններն նկատողութեան առնելու համար. բայց որով-
հետեւ Մկրտիչ և Վահան վարդապետք մին զրաւոր և միւսն բե-
րանացի՝ այնպիսի յայտարարութիւններ կ'ընէին, որպէս թէ՝ Ս. Ա-
թոռոյ ելումտից մատակարարութեան հաշուոյ մէջ զեղծումներ
մուտ գտած լինէին, իբր արդիւնք նենդութեանց, և ինչպէս պար-
տուց բարձման Յանձնաժողովն կ'ծանուցանէր, հասարակութեան
մէջ պայթակղութիւն սփռելով՝ հանգանակութեան ձեռնարկն զըժ-
ուարացնել կ'փորձէին, Վարչական Խորհուրդն այս ամեն պարա-
դայներն ուշադրութեան առնելէ յետոյ՝ խորհելով որ եթէ յիշեալ
վարդապետաց այս տեսակ յայտարարութիւններն օրինաւորութենէ
զուրկ ըլլալնուն պատճառաւ՝ մերժուին առանց քննութեան, թերեւ
ինչ ինչ իրողութիւններ մնան ի մթան, և մէկ կողմէ հասարակու-

Թեան մէջ տարաձայնութիւնք քաջալեր՝ և միւս կողմէ՝ վանական Վարչութեան մէջ զանցառութիւնք մուտ դանեն, որոշեց վերահասու լինել Թէ՛ եղած յայտարարութիւնք ինչ իրական արժէք ունին, և Թէ՛ կ'զօրե՞ն երբեք պաշտօնական կերպով խնդրոյ ենթարկել Երուսաղէմի պարսուց քանակութեան ճշդութիւնն, ինչպէս նաև աղղային պատուիրակին կատարած քննութեան արդիւնքն, և մի նորագոյն քննութեան հարկն յառաջ բերել: Հետևապէս Վարչական Խորհուրդն այս տեսակիտով արժան դատեց յիշեալ վարդապետներն իւր լրատով՝ հարցաքննել, և հրաւիրեց զիրենք իւր ատեանն բացատրութիւն և տեղեկութիւն ստանալու համար այն զեղծումներու և յափշտակութեանց մասին՝ զորս կ'անարկէին:

Այս հրաւիրանաց համաձայն՝ նախ Մկրտիչ վարդապետ ներկայանալով՝ խոստովանեցաւ առ Յանձնաժողովն մատուցեալ ուրուագիծն հեղինակը ինքն ըլլալը, հետևապէս իւր ներկայութեան յօդուած առ յօդուած կարդացուելով ուրուագիծն՝ հարկ եղած բացատրութիւններն պահանջուեցան իրմէ: Բայց Մկրտիչ վարդապետ ջանաց խոսափիլ պահանջուած բացատրութիւններն տալէ, սոսկ առարկութեամբ Թէ՛ ճնշման ներքեւ չ'ուզէր պատասխանել, և եւթէ՛ յատկապէս քննիչ մասնաժողով մը կազմուի, այն ատեն կը պարտաւորի ապացուցանել, զոր ինչ գրած էր: Մկրտիչ վարդապետ չ'իրնալով սակայն՝ հակառակ Վարչութեան հրաւիրանաց՝ ցոյց տալ և ապացուցանել ճնշման և բռնութեան ամենափոքր պարագայ մը, որու ենթարկուած լինէր ինք, Վարչական Խորհուրդն դիտել տուաւ անոր Թէ՛ իւր ուրուագիծն՝ ըստ որում Երուսաղէմի վանուց կանոնադրին նկատմամբ օրինաւորութենէ զուրկ էր և մերժելի, հետևապէս Վարչութիւնը չ'կարենալով ըստ օրինի նկատուութեան առնուլ զայն՝ արդեւք չէր մնար իրեն բոլորովին կարևորութիւն չ'ընծայելու, այսու ամենայնիւ քանի որ պատշաճ դատած էր Երուսաղէմի վանուց մէջ գործօն պաշտօն վարող Միաբանութեան երկու անդամոց յայտարարութեանց կարևորութեան աստիճանն սահմանել, Վարչութեան այս տրամադրութիւնն իրենց համար խօսելու աղատութեան ընդարձակ ասպարէզ մը կ'ըմանար, հետևապէս եթէ ստուգիլ Միաբանութեան ներկայացուցած և նախորդ Վարչութեան կողմէ քննուած հաշուոց մէջ գողութեան կամ յափշտակութեան արդիւնք եղող նենգութիւնք տեղի դտած՝ և իրենք իրողութեան տեղեակ ըլլալով՝ լռած են մինչև իրենց արտաքսման

Քայրկեանն , և այսօր այդպիսի դէպքեր կ'իշխեն , չեն կրնար և
 քչ մէկ օրինօք արգարանալ , սքօլելով այն փաստերն՝ զորս կ'կար-
 ձեն ունենալ իրենց յայտարարութիւններն ապացուցանելու համար ,
 և քննիչ յանձնախմբի մը կազմութիւնը պահանջելու պարտաւ-
 կաւ խոյս տալով իրենց ուղղուած հարցմանց պատասխանելէ , զի
 Ազգային Վարչութիւնն պարտուց բարձման լեազօր Յանձնաժողո-
 վոյ հետ ձեռքհաս միակ մարմինն է զիրենք հարցաքննելու և սահ-
 մանելու իրենց յայտարարութեանց կարեօրութիւնն , և յետ այնո-
 րիկ յղելու խնդիրն ուրիշ մարմնոց քննութեան և որոշման , եթէ
 հարկը պահանջէ : Այս դիտողութեանց վրայ Մկրտիչ վարդապետ
 ականաւ իրեն ուղղուած հարցմանց պատասխանել , և յայտարարեց
 թէ՛ ինք չէ կարող հաստատարար կամ ժխտարար ըսել թէ՛ Վա-
 րչոյ անտեսողութեան մէջ նենգութիւնք գործուած են կամ ոչ , այս
 կամ այն միաբանի քով խորեալ զրամներէ դումարներ կա՞ն կամ
 ոչ . սակայն դիտէ թէ՛ Ս. Աթոռոյ մուտքն եւք'ն աւելի է , այս-
 ինքն տարեկան 10,000 լիւրա եկամուտ և առ թուաւելն 7,000 լի-
 ւրա ծախք ունի , և 16 տարուան միջոցի մէջ 30,700 լիւրա ևս
 բացառիկ հասոյթ մը զոյացած է . միայն թէ՛ Մկրտիչ վարդապետ
 իւր այս յայտարարութիւնն ինքնին ապացուցանելու համար յանձն
 չ'առնելով որ և է փաստ ներկայել , պնդեց որ Ազգին կողմէ քնն-
 արութեամբ տարզօրի իրաց վիճակն . և այսպէս ծայրայեղ զուշու-
 թիւն բանեցուց ամբաստանութիւն մը զոյայնելու ծառայող պա-
 տասխան մը տալէ , և մեկնեցաւ Վարչութեան ատենէն : Յետ այ-
 նորիկ Վահան վարդապետ ներկայանալով Վարչական Խորհուրդն
 յայտարարեց անոր որ՝ թէ և ինք Մկրտիչ վարդապետի ուրու-
 դին պարունակութեանը վերաբերեալ զբաւոր յայտարարութիւն
 մը չէ ըրած , սակայն Վարչութիւնը լսելով որ աստ և անդ կ'տա-
 րածայնէ թէ՛ Վանքը պարտք չ'ունի , և շուայլութիւնք և զեղծ-
 մունք տիգի ունեցած են . կ'ուզէ ստուգել իրմէ թէ՛ Վանուց բուն
 զարտքն որքան է , թէ կրնայ՞ զեղչուիլ , և թէ իրօք նենգութիւնք
 կա՞ն : Վահան վարդապետ այս և նմանօրինակ հարցմանց առանց
 քղզուի պատասխանելու՝ սկսաւ Վանքէն իւր դուրս հանուելու
 դէպքն և Պօլսոյ զբաղումներն պատմել , և յարեց թէ՛ իւր ստո-
 բագրութեամբ Միաբանութեան ընդհանուր դանդաղանայ միայն
 անգնակցած է , թէ այդ գանդատներէն զատ անձնապէս որ և է
 լեցելէք չ'ունի , գործութեանց կամ հաշուական նենգութեանց և պաք-

թուց քանակութեան նկատմամբ, այլ Յանձնախմբի մը կազմութիւնը կ'պահանջէ այդ գանդատները քննելու համար: Վարչական Խորհուրդը դիտել տալով անոր թէ՛ իւր խօսքերը չեն պատասխաներ իրեն ուղղուած հարցմանց, հրաւիրեց զինքն որ բացորոշ յայտնէ ինչ որ դիտէ և կ'համբաւէ Երուսաղէմի պարտուց նկատմամբ: Սակայն Վահան վարդապետ կրկնեց թէ՛ ինք առանձնակի բան մը չէ ըսած, և ուզէց դիտնալ թէ՛ ո՞վ է իր դատախազն, որ այսպէս կ'հարցաքննուի: Եւ թէ պէտ ծանուցուեցաւ իրեն որ՝ Վարչութիւնը կ'ուզէ իմանալ թէ՛ ի՞նչ փաստեր ունի հաստատելու պարտուց դոյութեան նկատմամբ իւր համբաւած զրոյցներն, և կամ թէ՛ իւր ունեցած տեղեկութիւններէն կրնայ արդեօք Ազգը օգտիլ քահուած կամ խորեալ դրամներ դտնելու և պարտուց բեռը թեթեւեղելու համար. բայց Վահան վարդապետ վերադառնալով մի և նոյն պատի պատ և փախստեայ պտտասխանները տալով՝ յարեց թէ՛ ինք չ'դիտէր 35,000 ոսկի պարտք ըլլալն, և ո՛չ ալ կ'ըսէ թէ աւելի է կամ պակաս. զի դրամական դործ չէ ունեցած Վանուց մէջ, և կ'սնդէ դիտնալու համար թէ՛ ո՞վ է զինքն ամբաստանողն: Այսպէս Վահան վարդապետ ևս նահանջելով ստանձնելէ պտտասխանատուութիւնն այս տարածայնութեանց, որ վերագրուած էին իրեն, մեկնեցաւ ատեանէն:

Այսպէս Վարչական Խորհուրդն սոյն հարցաքննութիւններն կատարելէ յետոյ՝ չ'կարենալով ստանալ այնպիսի բացատրութիւններ՝ որ զօրէին պարտուց քանակութեան ճշգրտութիւնը կանխածի ենթադրել, պատշաճ դատեց դիմել միանգամայն Երուսաղէմի վանուց վիճակին, և պարտուց խնդրոյն վրայ արդէն կատարուած քննութեանց և եղած տնօրէնութեանց վերաբերող արձանագրութեանց, և

Տեսնելով որ Երուսաղէմի Ս. Աթոռոյն վերաբերեալ դործոց անխուսափելի պահանջումներն դոհայնող ծախուց փոխարէն՝ հասութիւց աղբիւրներուն նուազած լինելն, և այս պատճառաւ տեղի դտած փոխառութեանց տոկոսներուն Ս. Աթոռոյն ելուստից ներդաշնակութիւնն խանդարած ըլլալն ի վաղուց ծանօթ իրողութիւն մ'է Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան, ինչպէս նաև Ազգին:

Տեսնելով որ Ազգային Երեսփոխանական Ժողովոյ տնօրէնութեան համաձայն կազմուած լինելով Երուսաղէմի պարտուց բարձման լիազօր Յանձնաժողովն, ո՛չ միայն ընդհանուր հանդանակութեան մը

ձեռնարկեր է նա, այլ և Ս. Աթոռոյ վիճակը բարեկարգելու և անցելոյն խորալնին քննութենէն օդուտ քաղելով՝ անոր ապագայն երաշխաւորելու նպատակաւ ամենայն ինչ ի տեղուջ անդ քննելու պաշտօնով լիազօր պատուիրակ մը յուղարկեր է, որ Միաբանական Յանձնախմբի մը հետ կատարեր է իւր պաշտօնը :

Տեսնելով որ Երուսաղէմի պատուիրակին կատարած քննութեամբ նոյն իսկ յատենի Ազգային Ժողովոյ երևան ելած է թէ՛ Ս. Երուսաղէմի մէջ ազգային սեպհականութիւններն ու իրաւունքները պահպանելու համար՝ մեծամեծ ծախուց պիտոյքներ կային, և չէին կրնար զանցառութեան մատնուիլ, առանց Ազգին թանկազին յիշատակները կորստեան ենթարկելու :

Տեսնելով որ Ազգային Ժողովն հասու եղած է թէ՛ Ս. Երուսաղէմի Սրբազան Պատրիարքն և Միաբանութիւնն համաձայն դործակցութեամբ Տնօրինական Ս. Տեղեաց մէջ Հայոց ազգին ունեցած իրաւունքներն և սեպհականութիւններն անկորուստ պահպանելու համար ամեն զոհողութեանց համակերպեր, ամեն տառապանաց տոկացեր, և չեն խնայեր պէտք եղած ծախքերը, նոյն իսկ իրենց առ Ազգն ունեցած պատասխանատուութիւնը վտանգի ենթարկելով : Եւ թէպէտ Սրբոց Տակաւիւրեանց Միաբանութիւնը մեծաքանակ պարտուց ներքեւ կ'դնուի այսօր, սակայն բարձր ի գլուխ կ'ներկայանայ առաջի Ազգին. զի շնորհիւ իւր աւանդական քաղաքազիրութեան և իւր ճգանց՝ պատուաւոր կերպով կ'ներկայացնէ զայն առաջի աշխարհի, և Ազգին վարկն օտարաց առջև կրցեր է ի յարգի պահել և դրամատեարց վստահութիւնը գրաւելով՝ գէթ տոկոսեաց օր քան զօր նուազմանն աշխատեր և մասամբ յաջողեր է :

Տեսնելով որ Ազգային Ժողովը վերահասու եղած է թէ՛ Ս. Աթոռոյն ելուամտից մատակարարութեան մէջ տնտեսագիտական և հաշուազիտական թերութիւնք տեղի ունեցած են թէ՛ և, բայց խաղախութիւն, զողութիւն և յափշտակութիւն չէ եղած և չէ տեսնուած պաշտօնական մարմնոց կողմէ, ինչպէս կ'վկայեն բազմաթիւ արձանագրութիւնք, և ելուամտից հաշուետումարք, որ թէ՛ նախնական և պակասաւոր, սակայն կան և մնան ի Ս. Աթոռն հանդերձ արդարացուցիչ դրութեամբք ամենայն ծախուց : Եւ եթէ երբեմն դտնուեր են մասնաւոր անձինք այսպիսի պակասութեանց մէջ, զրեթէ միշտ ինչ որ ձախ ձեռքը խլեր է ի կենդանութեան, զնոյն քան Ս. Աթոռոյ նստիւրեր է ի ժամու մահուան :

Տեսնելով վերջապէս որ Ազգային ժողովն յետ լսելոյ Երուսաղէմի պատուիրակին կողմէ իրաց վիճակին վրայ հաղորդուած մանրամասն տեղեկութիւններն, առանց խնդիր յարուցանելու Ս. Աթոռոյ ելումտից մատակարարութեան նկատմամբ անցելոյն մէջ տեղի ունեցած անտեսագիտական և հաշուական թերութեանց վերայ, անոր վիճակը բարեկարգելու, անտեսութիւնը կանոնաւորելու և ապագայն ապահովելու համար կանոնադիր մը քուէարկած է, որ իբր տիրող օրէնք գործադրութեան մէջ է այսօր, և այս կերպով փակուեր է խնդիրն:

Ազգային Վարչական Խորհուրդն այս պարագայից և իրողութեանց առջև,

Նկատելով որ Մկրտիչ վարդապետ 29 տարի Միաբանութեան մէջ զանազան պաշտօններ վարելէ յետոյ, վերջի ժամանակները թարգմանչութեան պաշտօնն, իսկ Վահան վարդապետ եօթն տարի Միաբանական Ընդհանուր ժողովոյ ատենապետութեան պաշտօնը վարեր է, ինչպէս իրենք յայտարարեցին. հետևապէս երկուքն ալ Միաբանութեան մէջ զործօն դեր մը կատարած լինելով՝ եթէ որ և է նենգութիւն կամ զեղծում տեղի ունենար, ձայն բարձրացընելու վիճակի մէջ կ'գտնուէին, և կրնային Միաբանական Ընդհանուր ժողովոյ մէջ բողոք բառնալ, և եթէ իրենց բողոքը լսելի չ'լինէր, պարտաւորութիւն և միջոց ունէին խնդիրն մինչև իսկ Աեդրոնական Վարչութեան ներկայելու, ինչպէս որ Ղևոնդ վարդապետի եղբօր ամուսնութեան խնդրոյն մէջ՝ իրենց անտեղի պահանջումն յառաջ տանելու համար՝ կրցին ոչ միայն բողոքել առ Աեդրոնական Վարչութիւնն, և Ազգային ժողովոյ վճռոյն գէմ անսաստել, այլ և համարձակեցան մինչև իսկ Բ. Գրան դիմել, և անոր առջև ժխտել Աեդրոնական Վարչութեան Երուսաղէմի վանուց վրայ ունեցած իրաւասութիւնն:

Նկատելով որ յիշեալ երկու Վարդապետք լուութիւն պահած ըլլալով ց'արդ՝ Երուսաղէմի Միաբանութեանն անբժուելէ յետոյ՝ զրդուած վիճակի մէջ այսպիսի յայտարարութիւններ կ'ընեն:

Նկատելով որ այս յայտարարութիւնք Ս. Երուսաղէմի մատակարարութեան նկատմամբ ազգային լիազօր պատուիրակին կատարած քննութեան արդիւնքն թերի հրապարակելու և պարտուց քանակութիւնն կասկածի ներքև դնելու համար փաստի նշոյլ մը չեն ցոյց տար, և ինչպէս որ ի պաշտօնէ նկատողութեան ենթարկուեն:

լու համար՝ զուրկ են ըստ հանդամանայ՝ օրինաւորութենէ, նոյնպէս և ըստ էութեան՝ զուրկ են ամենայն կարեւորութենէ. վասն զի ինչ որ Վանուց անցեալ մատակարարութեան նկատմամբ կ'այտարարէին, քննութեան բովէն անցած էին արդէն, և վերաքննութեան պէտքն հաստատելու համար՝ օրինաց պահանջած հանդամանքներն կ'պակսէին. իսկ ներկայ մատակարարութեան դալով՝ ըստ վերջին կանոնադրի՝ Ս. Աթոռոյ ելումտից հաշիւներն աւիւ ամի կ'ներկայանան Ազգրոնական Վարչութեան, և քննութեան պահուն՝ երբ դիտողութիւնք տեղի ունենան, կրնան միշտ նկատողութեան առնուիլ:

Նկատելով որ Վահան վարդապետի այն յայտարարութիւնը թէ՛ ինք Միաբանութեան ընդհանուր բողոքանաց մասնակից է, կ'վերաբերի այն վէճին, որ Ղևոնդ վարդապետի եղբօր ամուսնութեան խնդրոյն առթիւ ծագում առած է, և որոյ քննութիւնը կ'պահանջէ, հետեալպէս ուղղակի առնչութիւն չ'ունենալով պարտուց խնդրոյն հետ՝ ըստ ինքեան բողոք մ'է Ազգային Երեսփոխանական Ժողովոյ որոշման դէմ, և Ս. Աթոռոյն պարտուց զոյուրթիւնն երկբայութեան ներքեւ թողելու հանդամանք չ'ունի, որմէ կ'հետևի թէ՛ այդ տարտամ և անորոշ յայտարարութիւնք խնդրոյն դոյնը փոխելու նպատակաւ յերկրում են:

Նկատելով որ յիշեալ երկու վարդապետաց հետ Վանքէն մեկնող երկու եպիսկոպոսունք և երեք վարդապետք՝ որ Վահան վարդապետի ակնարկած բողոքանաց մասնակցած էին, իրենց բողոքն յետո կոչած՝ և ներողութիւն ստանալով՝ ի շարս Միաբանութեան ընդունուած են, և Մկրտիչ և Վահան վարդապետաց բռնած վերջին ընթացիկ դէմ բողոք բառնալով՝ ծանուցած են իրենց համամիտ չ'ըլլալն անոնց հետ:

Նկատելով որ Մկրտիչ վարդապետին՝ Ս. Աթոռոյ հասութից և ծախուց տարեկան քանակութեան մասին՝ ցոյց տուած գումարն, ինչպէս նաև նշանակած բացառիկ հասոյթն՝ բոլորովին ենթադրական և մոացածին հաշուոց վրայ հիմնեալ՝ չեն պատասխաներ հաշուետումարաց և իրականութեան, որ ցոյց կ'տան թէ՛ Աթոռին հասոյթք ըստ մեծի մասին Ուխտաւորաց նուէրներէ զոյանալով՝ հաստատուն չեն և ամեն տարի նոյն քանակութեամբ չեն արտագրիր: Իսկ Վահան վարդապետ այնքան տեղեակ կ'դոնուի պարտուց զոյութեան, որ նոյն ինքն 1876 թուականին անոր բարձման

համար 20,000 լիրայի փոխառութիւն մը առաջարկող Միաբանս
ներէն մին եղած է, ինչպէս կ'վկայեն Միաբանական Ընդհանուր
Ժողովոյ ատենագրութիւնք:

Նկատելով որ եթէ ստուգիւ նենդութիւնք տեղի ունեցած էին,
և յիշեալ երկու Վարդապետք գիտակ լինելով մինչև ց'արդ լուե-
լէ յետոյ՝ այսօր կ'հրապարակեն, անշուշտ այս առթիւ իրենց վե-
րագրելի մեղսակցութեան յանցանքը ուրիշ կերպիւ չ'պիտի կարե-
նային թեթեւեղ, այլ միայն ճշմարտութիւնը բացարձակապէս խո-
տովանելով առ Ազգային Վարչութիւնն:

Արդ՝ իրաց այս վիճակին մէջ՝ որովհետև իրենց եղած հարց-
մանց ուղղակի և բացօթոշ կերպով պատասխանել նահանջեցին,
և ջանացին իրենց յայտարարութիւններն սքողել և պատրուակել,
որպէս զի յաջողին անոնց բուն արժէքն անյայտ թողուլ և մտքե-
րու վրայ անոնց ըրած գայթակչելի տալաւորութիւնը բառնալու ար-
դեւք ըլլալ, որովհետև Ս. Աթոռոյ ելումսից արդի տեսուչ Արժ.
Ղևոնդ վարդապետն, որ վանական ելումսից հաշուակալութեան
նորոգ հաստատեալ գրութիւնն ամենայն ճշդութեամբ ի գործ կը
դնէ, արտաքսել տալու նպատակաւ իրենց ձեռք առած միջոցներն
տեղի տուած էին նոյն ինկ իրենց արտաքսմանն, որովհետև իրենց
յայտարարութիւններն ուրիշ բան չէին ենթադրեր, այլ Երուսա-
ղէմի Սրբազան Պատրիարքին և Միաբանութեան դէմ թշնամական
զրպարտութիւններ, որոց ուժ մնալու համար կ'փորձէին պարտուց
դոյութիւնը կասկածելի ցուցնել և դայթակղութիւն տարածել Ազ-
գին մէջ. Վարչութիւնը՝ ինչպէս նաև պարտուց բարձման Յանձ-
նաժողովն իրենց համադումար չորս նիստերու մէջ սոյն խնդրով
դրաղելէ յետոյ՝ համադուեցան թէ՛ յիշեալ Վարդապետաց ալալքն
արդիւնք են վերիժաւութեան ոյւրոյ, և ըստ ամենայն հաւանակա-
նութեան՝ տեղի չ'պիտի ունենային, եթէ Ղևոնդ վարդապետի մի-
ջադէպն ծաղած չ'ըլլար, թէ իրենց ձեռք առած միջոցներն ո՛չ
միայն անվայել են իրենց եկեղեցական կոչման, ոյլ և փնաւակաւ
Ս. Աթոռոյ և Ազգին պատուոյն. հետեւապէս մերժեցին միաձայն
Մկրտիչ վարդապետի Արժագիծն, ինչպէս նաև Վահան վարդա-
պետի բերանացի յայտարարութիւններն, և Ազգային Վարչութիւնն
իւր Օգոստոս 12ի նիստին մէջ անարժան համարեց յիշեալ Մկր-
տիչ և Վահան վարդապետներն ազգային պաշտօններ վարելու
և որոշեց իրաց վիճակն Կրօնային Ասեմի ու չափորութեան մասին:

ցանկով՝ յանձնարարել, որ ըստ եկեղեցական օրինաց՝ այդ երկու վարդապետաց արժանաւոր պատիժը տնօրինէ :

Ի բացակայութեան Ս. Պատրիարք Հօր
 27 Օգոստոս 1882 Փոխանորդ Նորին
 Ի Պատրիարքարանի Հայոց (Սրբաբն.) Դեմոքր. Ծ.Վ. ԲՈՒՍՃՈՒԳԼԵԱՆ
 Կ. Պօլիս : Անդամք Ազգ. վարչական Խորհրդոյ
 (Կնէ՛ր Պարբերաբար) (Սրբաբն.) ՏԻԳՐԱՆ ԵՌՆՍՈՒԳԵԱՆ
 Մ. ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ
 Ս. ԱԶՆԱՅԻՐ
 (Կնէ՛ր Ազգ. վարչ. Խորհրդոյ) ՄԻԲԱՅԵԼ ՄՈՄՃԵԱՆ
 Անդամք Երուս. պարտ. բարձ. Յանձնաժողովոյ
 (Սրբաբն.) ՅԱՎՀԱՆՆԵՍ ԿԻՄՇԵԱՆ
 ՅԱԿՈԲ ՆՈՐԱՅՈՒՆԿԵԱՆ
 (Կնէ՛ր Ս. Երուս. պարտ. բարձ. Յանձ.) Ա. Խ. ԱՌՆԻԴ
 ՍԵՆԵՔԵՐԻՄ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
 ՍԵՐՈՎԵԵ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ
 Վասն ճշգրտութեան Պարբերական Գիտելու : Յ. ԲԱՐԱՂԱՄԵԱՆ

*
 * *

Խմբագրութիւնս տպել տալով Ս. Երուսաղէմի պարտուց բարձ-
 ման լիազօր Յանձնաժողովին այս պաշտօնական Յայտագիրը, զոր պա-
 տիւ ըրած է ուղարկել ամսագրոյս մէջ հրատարակելու խնդրանօք,
 իր անկողնակալութեան մէկ նոր ապացոյցը կ'այտնէ, սակայն այդ
 Յայտագրին վրայ մի քանի զիտողութիւններ ընելու իրաւունքն ալ
 ի դորձ գնելու չվարանիր :

Ա — Պատուարժան Յանձնաժողովն նախ երկար նկատմանով
 կ'եզրակացնէ՝ թէ Մկրտիչ վարդապետին սրբաբնին և վահան
 վարդապետի շնորհներն՝ պարտուց գոյութեան և քանակութեան մա-
 տին, իբրեւ շնորհ և զիրենք ամբաստանողի իրաւունքն չբխելով
 հրատարակէ, բայց յանկարծ շրջելով իր նկատումներու կարգն՝ ո-
 րոց հին արդէն երբեք է, և կասկածելով որ ինչպէս ինչպէս
 բողոքներն ինչ է ի՞նչ, անոնց ամբաստանողի իրաւունքը կ'ընդ-
 հէ, և այսպէս առաջին քայլէն ինքզինք հակասութեան և կանխա-
 կալ վճիռ մ'արձակելու վիճակի մէջ կ'ձգէ : Ըստ մեզ՝ կամ պէտք
 էր զլիարժեք մերժել այդ վարդապետներուն ամբաստանութիւնն,

եթէ իրօք ամեն ազգային և խաղաղային իրաւասանի գրիւն էին, և կամ կանոնաւոր վերաքննութեան ձեռնարկել, յատուկ մասնաժողովի մը միջոցաւ, որու անդամներն որ և է կերպով մասնակից եղած չլինէին այդ վարդապետներուն արտաքսման վճռոյն, վասն զի պարտուց բարձուին չենթադրեր միայն վճարում, այլ և հաշուեքննութիւն, զեղչ, պայմանաժամ:

Բ — Բայց եթէ իրօք յիշեալ վարդապետներն արդէն զրկուած էին ամեն ազգային և քաղաքային իրաւունքէ, ո՞ր է այդ դատաւարտութեան վճիռն, և ինչո՞ւ համար Պատ. Յանձնաժողովն պարտաւորութեան վճիռն կ'յանձնարարէ Կրօնական Ատենան: Աւելի արդիւնաւոր չէ՞ր լինէր արդէն տրուած դատավճիռն հրատարակել և կասկածոտ միտքերը բուժել, քան թէ յարապատուց յայտադիր մը հանելով պարտուց նախորդ քննութեանց քայքայուն հիմերն վերաշինելու ջանալ:

Գ — Բայց միթէ իրօք այդ երկու վարդապետներն ընդհանրապէս էին թէ ոչ՝ վանական աւանգութեանց պաշտպան՝ բողոքարկուներ՝ ուրիշ միաբաններու հետ, Ղևոնդ վարդապետի եղբօր ամուսնութեան խնդրոյն մէջ, վանական տարեգրութեանց մէջ յետին աստիճանի զայնակցելի գործ, և միթէ ի սկզբան, մեր իմացածին նայելով, նոյն ինք Ս. Պատրիարքը համամիտ չէ՞ր Միաբանական Ընդհանուր Ժողովոյ Ատենապետ Վահան վարդապետին և ստորագրող ատենադրեալ վճռոյն որ կ'դատաւարտէր այդ ամուսնութիւնն, և որ վերջէն փոխուելով կամ յետս կոչուելով, իբրեւ ապստամբ և արտաքսելի նկատուեցան առաջին որոշման վրայ պնդող միաբաններն, և ոմանք՝ սպառնալեաց առջև, տեղի տուին կամ լռեցին: Միթէ Պատ. Յանձնաժողովը պարտաւոր չէ՞ր դէժ քննել կարծեցեալ ըմբոստութիւնն և արտաքսման ներքին պարագաներն, և մէջ չգրէր իբրեւ փաստ երկու վարդապետաց ամբաստանող դիրքին զէմ, նոր Անտոնազի Գե. յօգուածն, Անտոնազի՝ որ սակայն հին զեղծմունք, ապօրինաւորութիւններ, բողոք և տրտունջ վարագուրելու համար յօրինուած բան մ'էր, անհաւատալի պարագ մ'Ազգային կլեւ տալու ոսկեզօծ դեղահատ մ'էր, պատրիարքական պարտազանցութեանց ապաշաւի և ապաշխարութեան ուշիկէկ յայտարարութիւն մ'էր: Այս քննութիւնն այնքան կարեւոր էր որքան որ Ղևոնդեան ամուսնութեան ներքին շարժառիթներն, որ պարտուց խնդրոյն հետ յարաբերութիւն ունին, դեռ ևս շատերուն համար կ'մնան ի միտք, վասն

քի Վարչային Ատեանն լոկ Երուսաղէմի Սրբազան Պատրիարքին յայտարարին վրայ վճռած էր դատադատութիւն և արտաքսում, և երբ այդ միակողմանի վճռին և զայն զօրծաղրել տալու քրտն միջոցներուն դէմ Միաբաններէն ոմանք, որոց մէջ կային Սկրտիչ և Վահան վարդապետները, բողոքելով առ Աեգրոնական Ընդհանուր Ժողովն կ'վերակոչէին, Աեգրոնական Ժողովն այդ վերակոչումն, որ նոր Ամենապետի հակառակ չէր, չլսեւ շնորհիւ Վարչային Ատեանին, որ արգէն Բ. Գուռը կ'զարնէր կրօնային վէճ մը կարգադրելու, թէ և կ'մեծուէր, օրինակ տալով և բողոքողներուն նոյն միջոցը զօրծածել՝ աւելի իրաւամբ, քանի որ թողար գաղտաստան կը զլացուէր նոյն իսկ ազգային բարձրագոյն արեանին կողմէ:

Իսկ — Արդ՝ որովհէտեւ իրիւր Վարդապետաց ըմբոստութիւնն *

* Առ հասարակ ըմբոստութիւն և նկատութիւն պատգարաւոր և մանաւանդ թելգլիկութեան միաբանական կարգերուն մէջ, որ և է բանաւոր և իրաւացի դիտողութիւն վառուց ներքին վարչային, անորեական և իշխանական ազդեցիկ ընթացից դէմ: Այս դրութեանն արդէն մարտն է նաև Ս. Յակոբէեանց վանին, որ փոքրն ու ահագին ինքնակամ փոխադրութիւններ, յոյս արուն վերադին որ ահմանադրական կանոն, խոսով, խորհուրդ, պատգարաւոր արտաքսութիւն, պարզապէս շարքներ ու յնէր են, որոց ներքին քաղաքի կ'արժէ միապետական իմաստ մը, հին, փոքր քաղաքներուն հասեմար, և ինչ նշանակէ, կ'դատադատէր և կ'արտաքսէր կամ կ'հրաքառէր յետ Սիւրբան որ դատաւանդաւ յարկութեանն ունի և այդ դատաւանդաւ արտաքսութեան արգելութեան: Այս դրութեանն ոյժ կ'որոյ և մեր Վարչութեանն, ըստ ուրաք շարք ունի և աւել քաղաքի և չիմար վեր հանել: Այս իրողութեան թիւն պայտայց՝ բաւական է մայն յիշատակել հինգ արաւ արարի է ի վեր Վանի ինչ յոխարկամ կամ բանդութեամբ միմեզ քիշ շարք բանիքուն Սիւրբաններ, զոր Վանական Վարչութեանն մերթ ըմբոստ և յանցապարտ հրապարակած է և մերթ անգաղտելի: Այս դրութեանն աւելի հեղինակութեան արաւուն համար՝ աղքատին լիազօր Պատրիարքին առաջին քործը է լինի երբ Վանիք ինքնապէս, քրել կամ քրել արաւ բաւար ներքին՝ նա մանաւանդ իբրեւ ըմբոստ միջոց միաբաններուն վարքն ու բարքն և այդ պաշտօնն յանձնէր է նոյն ինչ Վանիք վարդապետին, որ է սիւրբան մերձեր և ապա զայն ըմբոստներ է, ինքեւ զարմարելով որ օրին մէկն ինքն ալ ըմբոստից և արտաքսելոց կարգէն պիտի լինէր: Այդ կենսազրոյցի տակաւն քաղաքականութեան ներքին արտաքսութեան հասեմակ է: Եղած կամ լինելի և կարգադրութեանց դէմ աւել արտաքսել, քանգար լինելով ահ ու դող ու սարսափ պարել վանական վեհերոր մարտ լիւր և փոքր ինչ լիցուն քաղաքներ պարել, նոյնպէս արաւարքելով քործ միմեզ այն Սիւրբաններն որ կամովին միմեզ են Վանիք

հաստատուած չէր, Մկրտիչ իրաւունք ունէր նոր քննիչ Մանաս-
ժողովի մը կազմութիւնը խնդրել, մերժելով հաստատել իր «բո-
գնի» քամրաստանութեան կէտերն այնպիսի ատենի չափէ, որ զինք
դասեւելու իրաւաբութիւնը չունէր, քանի որ արդէն իրեն դէմ ե-
ղած դատավճիռն իբրեւ արդար կ'ընդունէր և արդէն մասամբ այդ
վճույն գործակից գտնուած էր, հետեւապէս այդ ատենան չէր կա-
րող թէ ամբաստանողի և թէ դատաւորի պաշտօնը միանգամայն
վարել, մարդկային ամեն օրինաց հակառակ:

Ե — Ի վերջէ՝ Պատ. Յանձնաժողովը Յայրապետին վերջին նկա-
ռելովներու երկար շարքն, որոց մէջ անձնական ծանր ակնարկու-
թիւններ կ'գտնուին, ջոյց կ'տայ որ ինք պարտուց խնդիրը վերա-
քննելու յաւակնութիւնը չունի, և՛ ո և է պատասխանատուութենէ
խորշելով իրաւամբ, կ'կրկնէ լիազօր Պատուիրակին և Ազգ. Ժո-
ղովին որոշումներն աւելի կնճռոտ ոճով, միայն իր նկատման
ուղղութենէ կ'շեղի և տարբեր եզրակացութեան կ'հասնի երբ՝ իր
պաշտօնին առջեւ, որ է պարտքը բառնալու լիազօր իշխանութիւն,
խոչնդոտն հանող և միտքերը սղտորող երկու Վարդապետաց վը-
րայ. կ'թափէ ահադին պարտուց գոյութենէ զգացած իրաւացի բար-
կութեան հօւրն, և ի սկզբան իբրեւ պարզ լրատու նկատած կրօ-
նաւորները ծանր սրտով ենթարկել, ազգային պաշտօնավարութեան
իրաւունքէն զրկել կ'առաջարկէ, այդ վճույն գործադրութիւնն յանձ-
նելով Արօճական Ատենանին: Մեզի զարմանալի կ'լծուի լրատու մը
պատմել, մինչև իսկ յանցասյարտ մը, ասանց օրինաւոր քննութեան
և դատաստանի: Պատ. Յանձնաժողովն ազատ է, ինչպէս երկու
Վարդապետներու ըսածին նոյնպէս մեր գիտողութեանց կարեւորու-
թիւն չտալ, սակայն իրաւանց և արդարութեան դէմ չընդիտի լինէր,
եթէ մին դատաւարաւոր և միւսին լեզուն պրկէր, քանի որ ինք հա-
մոզուած է թէ արդարութեան և ազգասիրութեան պաշտօն մը կը
կատարէ քառաւիճ իր լիազօր իշխանութեամբ, Ս. Երուսաղէմի
պարտուց բեռն, և Ազգն մեզի հետ երախտագէտ պիտի մնայ՝ եթէ
զլնովին վճարելու յաջողի այդ առասպելական պարտքը:

Դէն, չէրաւել ալ քննել անոր ծառ բնական ձևը: Այս կենսագրական
անուանարկութեան նման շնորհ կ'երէն արդէն լիազօր պատուիրակին առ
Ազգային Ժողովն որդեւ Տեղեկագրին ժեջ, որ իր իշխանութիւն, անկեղծ
և անխաբար անհրաժեշտ շատ պարտէ կ'ենէր:

ՌԻԶԵԻՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ*

ՆԱԽԱԿ ԺՐ.

Սիրելիդ իմ Մամուրեան,

Ամառուան երկար օրերն և իրենց հետ Ազրբեյան կղզեաց յա-
տուկ ջերմութիւններն ահա կը մօտին՝ այժմէն ոմանց ուրախու-
թեան և ոմանց ալ տրտմութեան հեռատեսիլ պատկերներ ընծա-
յելով։ Ձմեռուան աղմկալի կեանքէն ձանձրացողները, թռելու
պատրաստ երեւակայութիւնները, ժանգաճար սիրտերը, հիւանդոտ
կուրծքերը, վիշտ մը մոռնալու, երանութիւն մը մարսելու, բազ-
դին դէմ անիրաւութիւն մը ներելու, բանահիւսական հրաշակեր-
տով մը փառաւորութիւն հարկադրող հարուստները, երջանիկ-
ները, սիրաբէկները, թշուառները, յուսահատները, ճշման-
զրագէտներն և հօգեկները կ'սկսին զրաւուիլ անգիմադրելի փա-
փաքներէ և անոյշ երազներէ։ Հովասուն գիրք դանել, զով ու
մաքուր օգ չնչել, զեփիւռին մեղմիկ շունչը ծծել, տերեւախիտ ծա-
ռոց շուքին ներքեւ պստսպարուիլ, նուազած ոյժերը կազդուրել,
մաշուած մարմինը նորոգել, հեզասահ ջրոց մրմունջով կամ օդա-
շու արարածոց կենդանի երաժշտութեամբը ներշնչուիլ, վերակեն-
դանանալ, յուսադիլ և ապաղային նայիլ ժպելով։ Ահա ասոնք
են այն փափաքներն ու երազներն որոնց երջանկաբար կամ մար-
տիրոսաբար կ'ենթարկուին մարդիկ։

Պատահելի աթոզաձև խշտեակներուն կամ կակուղ բազմոցնե-
րուն վրայ անհոգաբար ընկողմնելու սովորող զեղանիները նոր աշ-
խոյժ և յոյս կ'առնուն, և եղանակին յարմար հազուստի կապուս-
տի, շուայլութեան և պերճանաց յօժարութիւններ կ'ստանան, ին-
տամեռ նայուածները կ'ողևորին, յանդգնութեան շէշտով մը կը
սրուին և յաղթութեանց կը պատրաստուին։ Աղօթքէ ձանձրա-
ցող և շարժելու վարանող կնային շուրթեր՝ տրուած և չկատա-

* Տե՛ս յաւել. ահապէք, էջէ՞ 289։

բուած խոստումներ կը յիշեն կարեկցաբար կամ օտոյայելաբար ,
կենցաղասիրական կամէութիւններով կը խլրտին , կը ժպտին , և
սիրամոյր սղքատաց նկատմամբ իրենց պահաճութիւնը կամ դան-
դաղութիւնը մոռնալ կը յառաջագրեն :

Անտիական աղջիկն ձմեռ գիշերները զաշնակին առջև՝ աչքը ձայ-
նագրութեանց տետրին և խելքը սիրականի մը տուած ժամանակ
Սթրատեսլայի Բէէն, Սէնթի սրտայոյզ եղանակը ընդմիջած և հաշ-
մած ըլլալը բաւ չհամարիր , և ահա միջօրեայ հանդստեան ժա-
մերը գործնական սիրովէսի մը նախերգութեանց նուիրելու , և ա-
րամբի կամ այրի կիներ ալ աւելի վիպասանութիւն մը կազմելու
քան թէ կարգալու մատնութեամբ կամ յառաջագրութեամբ կ'ըս-
փոփուի : Հիմնոսի տաճարէն խոյս տալու կամ ներս մանելով ա-
նոր խորհրդաւոր շուքերուն ապաւինելու նպատակով ժամագրու-
թիւններ և սիրային տրամներ կ'ուրուադրին սիրոյ աղատութեան
կուսակից գրուածաններու և երանութեան ծարաւի դժբաղդներու
սրտին մէջ : Անոնց քաղցրութեանց և գառնութեանց հակապատ-
կերներուն վրայ անձնիւր իր մտքին , սրտին , հասակին , զաղա-
փարաց , զգացմանց , կարողութեանց և յօժարութեանց համեմատ
կը մտախոհէ , կը յուզուի , կը շարժի , կը յուսայ և ինքնին ծափ
կը զարնէ՝ զիւղադնացութեան եղանակին դալուստը շնորհաւորելով :

Հասարակները , քսակին հետ խորհրդակցելէն ետք նպատաւոր
հաշուելիք մը գտնող բարեբախտները , երբեուն կամ հաստա-
տուն յաջողութեան մը վստահող շահագէտները , զրեթէ առանց
գործելու հասարակային դանձէն կոկիկ ամսական ընդունողներն և
երբեմն ալ հարկէն ստիպեալ աղքատները կը պատրաստուին ու-
րեմն քանի մ'ամիսուան համար Բերայէն չուելու : Չմեռուան կահ
կարասիները կը ծածկուին , վարպտայրներն և օթոցները կը ծալ-
լուին , հայելիները , լամպարները , աթոռներն ու զաշնակները
կ'սքողուին՝ փոշիին և ուտիճին յարձակմանց դէմ պաշտպանուելու
համար , աւելորդ ծառաներն և մեծածախ չոպլութեանց սովորու-
թիւնները կ'արտաքսուին՝ առերևութապէս դժգոհութեան այլ իբա-
պէս գուցէ թաքուն խնայասիրութեան և կամ ստուգապէս առժա-
մանակեայ պարզասիրութեան և թեթևութեան պատճառներով , և օ-
գափոխութեան պատրաստութեանց հնհնութն և աղմուկը կ'սկսին :

Իրարանցումն և աճապարումն աւելի մեծ են մանտանդ Բերայի
այն եռեսակ մ'ընտանիքներու մէջ որք ձմեռն 'ի բուն մթին քան-

տեբու հման տուններու մէջ կ'ոսնին, լոյս չեն անոնք, մարտի
օդ չեն շնչեր, բոյսի երես չեն տեսներ, թուշուրի մը գայլայլիկը
չեն լսեր, խոնաութեան մէջ կը բորբոսին՝ իրենց մարմնոյն աղաղ
բեհեզի՝ և խղճին կեղտը գիմակի մը ներքեւ ծածկելով։

Ներկարը, կառքը, թրամվէյը, թիւնելը, շողենաւը, նաւակն
անընդհատ կը շարժին, կը գործեն արագ փոխադրութեան մ'ամեն
գիւրութիւնները ընծայելով։

Ղոսփորի և Մարմարայի գիւղերն ու կղզիները նոր շարժում և
կեանք կ'առնուն, ամայի ամառատունները, տաղաւարները կը լե-
ցուն, ծառերն իրենց շուքով և ծաղիկներն իրենց հոտով նորեկ
բնակչաց դալուստը կը շնորհատեն։ Ծովեզերեայ ճեմարանները,
ղջռավայրերը, սրճարանները կը նորոգուին, կը ներկուին, կը
ղարդարուին, երեկոյեան և գիշերուան տեսութիւնները, դուար-
ճութիւնները, դռսանքը, խօսակցութիւններն ու վիզլուկները կը
պատրաստուին՝ անհոգ մեծատանց և մարդկային առնէտներու (loir)
ժրութիւնը և աշխոյժը դրդուելով, վայելման հրաւեր կ'որդալով։

Բերայի թափառական և օտարական ուղեւորին կը մնայ ուրեմն իր
արկիւրը կապել, մնաս բարեի այցետոմսերը ղրկել բարեկամաց և
ծանօթից, կերպիւ իւրիք մոռնալ կամ ընդհատել օտար երկրի մը
մէջ սաաղուած նոր սովորութիւնները, նոր յարաբերութիւնները,
և մեկամղձօրէն հրաժեշտ տալ արեւելեան քաղաքացի Լէվիտա-
նին, եթէ չուզեր ցորեկն արեւահար տաղնապիլ, օրն 'ի բուն փո-
շի կլլել, և գիշերը յօրանջել Թէբէ-Պաշայի կամ Թաղսիմի ծառ-
ուկներուն մէջ։

Ժամն օրուան և օրը շաբաթուան չափ երկարատեւ և յամբաքաշ
կ'երեւայ երկրի մը մէջ ուր գործ չունի և կը դեղերիս աննպա-
տակ։ Ուր մէն մի քայլափոխիդ կը հանդիպիս անցորդներու որոնց
դէմքն անծանօթ և անտարբեր է. տուներու՝ որոնց տէւ ճակատը
փոշիէ խաւի մը ներքեւ տղեղապէս թաղուած է՝ շարքով լեցուած
և ծածկուած դիմական խորշումներու պէս. դոց դուռերու որք գե-
րեղմանական կափարջի մը հակադրութիւնը կը ներշնչեն քեզ, պա-
տուհաններու՝ ուր կը յուսաս տեսնել դուարթ երեսներ, ժպտուն
շուրթեր, բարեկամական դէմքեր, և ուր սակայն հերմետապէս
(hermétiquement) դոցուած փեղկեր և արեւարկելիք կ'երևան
միայն թարթափուն նայուածքիդ։ Հոս կ'երևայ պանդոկ մ'ուր դա-
տարի ստամոքսներ սնակներու կը դիմեն՝ Տօն Ժիւանի վարդապետ

մէջ Բեառիյոյին դիակը լափլփող նօթի նաւաբեկներուն պէս . հոն
երգեցիկ սրճարան մ'ուր Բարիկի ընկերային կայողիներէն (égout),
— դու իմա՛ պոռնկանոցէն, — եկած կիներ կերկերուն ձայնով մը քօ-
թաւներ կ'երգեն և իրենց մերկութիւնը կը հանախեն պատանիներու
և ծերունիներու առջև : Ամենուրեք կը տեսնես փողոցներ կամ
գլխեր, զբօսարաններ, մի քանի հասարակային պարտէզներ և
բարելոնեան բաղմութիւն մը, անընդհատ երթևեկութիւն, շար-
ժում, իրարանցում, դործունէութիւն . այլ դու, օտարականդ լը-
քուն և պանդուխտ, դու կը կարծես թէ յուսահատական առանձ-
նութեան մը, ամայի անպատի մը մէջն ես, ուր մնալը ձանձրա-
նալու և հիւժեղու համակերպիլ է, եթէ նիթական կամ բարո-
յական շահ մը, հրապոյր մը կամ թագուն խօրհուրդ մը չունիս :
Չանձրոյթ . ինչ սոսկալի բառ . . . : Մարդկային հոգւոյ ա-
մենէն անտանելի հիւանդութիւնն է այն : Իրօք աչք ունիս՝ բնու-
թեան և աշխարհի տեսարանաց առջև զմայլելու, ականջ ունիս
մարդկային և գերմարդկային ներդաշնակութիւնները վայելելու,
թե՛ ունիս՝ անջնգահաներու մէջ թռելու և հորիզոններու անդունդ-
ներն աներևոյթ ըլլալու, զօրաւոր թոքեր ունիս անապակ օդ ծծե-
լու, հոգի մ'ունիս անեղբութեան վրայ հիանալու համար, այլ
ինքզինքդ շղթայուած կը համարիս : Ս'զոյս թէ հաւատաքնութեան
ին քաւի մը մէջ երկաթէ անուրի մը կապուած ես : Արդո՛ւնես 'ի
քեզ ընկերային Իւկօլէն մ'որ՝ ինչպէս կ'ըսէ Տանթէ՝ բերդին մէջ
դատապարտուած է իր թշնամիին գանկը կրծելու և անօթի մեռ-
նելու . դողցես հանդիպելով Մետիւզի նայուածքին՝ հոգեկն և մար-
մնովին կը քարանաս, և ահա շարժելէ, շնչելէ, զոյճելէ, ապրե-
լէ դադրիլդ, այսինքն ձանձրոյթէն հոգւոյդ մաշուիլը դիտելով
կ'ըսես . ա՛նկէ, հախաբախ . . . :

Մայիսի վերջին օրերէն առաւօտ մ'այս խորհրդածութեանց և
տպաւորութեանց գրգռմանն որոշեցի վերադարձի պատրաստութիւն
տեսնել և Բիւզանդիոնէն մեկնիլ՝ վայելելէն ետք սակայն իրաւանցս
մին, որ էր Քէհատհանէյի քնական զեղիցկութեանց հանդիսականն
ըլլալ արևուն ծագման ժամանակ և երազողներու յատուկ ծուլ-
ութեան մ'անուշութեամբն զմայլել : Այս զմայլման իրաւունքն եթէ
ոմանց համար անըմբռնելի, գէթ իշխանութեան կողմէն անբռնա-
բարելի ճանչուած է . . . : Քայլելու, դեղերելու, երկինք նա-
շելու, Աստուծոյ և բնութեան ճարտարութեանց վրայ հիանալու

աղատութիւնը՝ շնչելու և հաց ուտելու աղատութեան պէս՝ առկա-
ւին նուիրական կը համարուի հոս : «Տղաները միայն կը յօրանջեն
արևադարձին և արևամայրին շքեղութեան առջև», կ'ըսէ Է. Գինէ :

Ուտաի կիրակի առաւօտ մ'առանձին ճանրայ ելայ և Բերայի մեծ
փողոցը սկսայ քայլերովս չափել : Շատ կանուխ ելեր էի, և կըր-
նայի գիշերուան լուսթիւնը և մենութիւնը շարունակուած համա-
րիլ՝ եթէ ճանքուն վրայ չհանդիպէի քանի մ'անցորդներու՝ որք ան-
շուշտ կանուխ գործ սկսող բանւորներ էին, և բազմաթիւ շունե-
րու՝ որք հոն հոս անհոգաբար պառկած և կամ մեծահաց սեղա-
նի մը փշրուկքը լլկելու և ոսկրները կրծելու դադած էին : Տղեղ
և աղտոտ շուներ՝ որք՝ ինչպէս կ'ըսէ Էտմոնտո Տէ Ամիլի՝ «կեն-
դանի աւելի» գործ կը տեսնեն, և որոնց դէմ հակակրութիւն կըզ-
ղայի և դժգոհութեամբ դէմքս կը ծռէի, լեռեւս յանրաւի, քա-
նի որ կը մոռնայի անոնց հաւատարիմ կենդանիներ ըլլալը և Բա-
ղաբապա՛հ Թողովին ալ Պրիարէի բաղուկներ չունենալը . . . :

Թո՛ղ ներէ ինձ Տիկին Տը Սթաէլի ոգին որ կ'ըսէ .

«Որքան աւելի ճանչցի մարդերը, այնքան աւելի սիրեցի շու-
ները» :

Եթէ ձայնս կարենար Ղաղարոսի գերեզմանին վրայ որոտացող
երկնային աղաղակին պէս անսահմանութեան խորհրդոց վարազոյրը
պատուել, * Տը լ'Ալէքսանտրի անուանի հեղինակուհին կը հրաւիրէի
այժմայ Բիւզանդիոնի փողոցները, և ստարակոյս չունիմ թէ այս
տեղի շուները մօտուստ տեսնելէն ետք՝ անոնց նկատմամբ պիտի
չունենար այն համակրութիւնը որով իր քնքոյշ մատերն իր շըր-
թուքէն, երեսէն, ծունկերէն չհեռացող Գալլէնը կը շոյէին, կը
զգուէին . . . : Դժբաղդաբար ներելի չէր ինձ և ոչ իսկ երա-
զել ինչ որ դարուս երեւելի հանճարին մերժուեցաւ իր սիրելի աղ-
ջկան գերեզմանին վրայ :

Թագսիմի մօտ մինչդեռ վար և վեր նայելով կը յառաջէի՝ աշ-

* Lazare ouvrit les yeux quand Jesus l'appela;
Quand je lui parle, hélas, pour quoi les ferme-t-elle?
Où serait donc le mal quand de l'ombre mortelle
L'amour violerait deux fois le noir secret,
Et quand, ce qu'un dieu fit, un père le ferait?

V. HUGO. *Les Contemplations*.

խարհիս և իր արտեղութեանց, երկնից և իր շքեղութեանց վրայ տրտմապէս խորհելու կամ հոգետեսութեամբ հրճուելու համար, կառքի մ'անիւններուն հոլովման հեռաւոր աղմուկը լսելով կանկ առի :

«Այլ քամահրեմ հետաքրքրութիւնը», կ'ըսէ Լորտ Պայըն : «Գիտութեան մայրն է հետաքրքրութիւնը», կ'ըսէ Ժիւլ Սիմոն :

Որո՞ւ պէտք է հաւատալ . . . : Գուցէ երկուքին ալ, իսկ ես կը խոստովանիմ թէ հետաքրքրութիւնն երկրորդ բնութիւն մ'եղած է յիս : Հետեւաբար սպասեցի և ահա կառքը դադրեցաւ զլորտելէ և զուրս տուաւ բաւական հասակաւոր մարդ մը զոր յանուանէ քաջ կը ճանչէի, իսկ յականէ անգամ մը միայն տեսեր էի երրորդի մ'առջև : Շփրթիկ Պէյն, — այս էր մարդուն անունը, — անունով Հայ այլ սիրտովն անաղղի, և մայրաքաղաքիս այժմայ նշանաւոր անձանց մին կը համարուի արտաքին շարքէ խաբւողներու կամ շահախնդիրներու առջև : Իր դէմքը կը նմանի մըշտնջնական դիմակի մ'որուն վրայ նետուած թուքը հանգարտօրէն և անպատիժ կը սահի՝ ինչպէս մոյկը (patin) սառին վրայէն : Իսկ լեզուն երկու պաշտօն կը վարէ միայն . մին է քմացը հետ կափկափիլ (claquer) պէրպէյն ընտիրը ճաշակելու համար . միւսն է զուրս ցցուիլ՝ մեծամեծներու ոտքը լզելու յօժարութեամբ : Ոսկին, հացն ու կիւնն անոր կենաց գլխաւոր նպատակները կը կազմեն : Գրաքնն առջև ծուր կը դնէ, խոհանոցին վեհութեան առջև ծափ կը զարնէ, և ամենէն պատուաւոր կիներ նանա մը համարելով՝ անոր առջև կը խօսի առանց ձեռնոցի, այսինքն ապերասան լեզուով : Մի կարծեք թէ Շփրթիկ Պէյն միտք և սիրտ չունի : Ունի միտք մ'որ չիլ է . ունի սիրտ մ'որ մթին է : Միոյն յատկութիւնն է խաբել, միւսինն է ատել : Այս ատելութեան գլխաւոր առարկան է զրքին վեհափառութիւնն որուն առջև մենք՝ քաղցիւններ՝ ակնածութեամբ կը խոնարհինք : Սակայն արժանապատուութիւն ըստած զղացումն ֆրանսական շուայլութիւն մ'է այս անձին համար : Անաղղի Պէյն իր այս սկզբան շնորհիւ ոսկի կամ աղբեցութիւն ունեցող մեծամեծներուն առջև կը սողայ, անոնց սեղանին կը յարի՝ կաղնիին փաթթուող կէն պէս, Թրիպլիէյի գեր կը խաղայ, և իր ողնասինին զիւրակորութեան վրայ արդահատութեամբ կ'զմայլի : Պատրիարքարանին մթնոլորտը վտանգաւոր կը համարի, և խաչելութեան պատկերին առջև սարսուռը Մեփիսթոֆլէն պէս կ'ահա-

բեկի ալդային պաշտօն վարելու առաջարկութեան մ'առջև՝ որպէս
ղե իր դիրքը կատարածել չընէ : Աղղ, մարդկութիւն, յառաջդիմութիւն,
հանրական շահ, ճշմարտութիւն, առաքինութիւն, բարոյ-
յականութիւն, իրեն համար ասոնք մնասկար տղեղութիւններ են
որք ժանտախտի մը քնաւորութիւնը կ'ընեն իր երեակայութեան
վրայ : Բայց թէ Հոյքը և թէ օտարաց ակնբանոյներուն, նա մայ-
նաւանդ կանանց ընկերութեանց մէջ Շփըթիկ Պէյը կը մոռնայ իր
ընկերական կացութեան ծագումը, որ է հացկատակութիւն : Հոն
Սէտիէրի և Լըվէէյսի հովեր կ'առնու, մեծատունի և կնոսի գոե-
հիկ ձեեր կ'ընէ՝ պաշտածութեան և վայելչութեան ամեն օրէնք
առաւթուր կոխելով և մոռնալով որ եթէ ոչ իր խղճը, գէթ կօ-
շիկը խթան մ'ունի : Լուի Ժ-Գ ևս սովորութիւն ունէր որսորդու-
թեան զբօսանքէ մ'ետք կօշիկներով և մորակ 'ի ձեռին խորհրդա-
րանը մանկելու և անոր որոշումները քննելու : Բայց Օրիորդ Լա-
վալիէրին յաջորդող գոռոզ և փատակը Տիկին Մօնթեսպանին հետ
սիրային ժամագրութեան մ'իրաւունքը շահելու համար իր առբա-
յական վեհափառութիւնը մեկուսի էր թողուր և աւելորդ չէր հա-
մարեր կանոնաւոր պաշարման մ'ամեն ազգամայիտական հնարքները
'ի գործ դնել, նախ՝ դեղանի և խելանի մարդիկ Տիկին սիրտը գրա-
ւել, այսինքն ալֆայէն սկսիլ՝ Եփրայիմ հասնելու համար :

Շփըթիկ Պէյըն աւելորդ կը համարի այս փափուկ զգուշութիւն-
ները, և այս կամ այն կնոջ անդամ մը բարե տուած ըլլալու պա-
տեհութիւնը իրեն համար իրաւունք մը կը սեպէ համարձակապէս
անոր կարգալու հրաւէր մ'որուն պատասխանն է Մարի Պիէրին
րիվօլլըրը . . . : Այս կանամբի այլ երբեմնակի Բերայի սիրա-
տանց թաղուն յաճախորդն անգամ մ'առանց կարմրելու լըբու-
թեան փորձ մ'ընէլէն ետք ալ շիկնելու յատկութիւնը կորուսած
է : Իբրեք բնախօսները կը հաստատեն թէ մարդկային կազմութեան
գործարանաց միոյն յատկութիւնն էրր սովորի կերքով կամ կամո-
վին նենգութելու, հօսի յետոյ գործարանն իսկ Ֆիզիկապէս նեն-
գուած և խանգարուած կ'ըլլայ : Շփըթիկ Պէյըն երեսն անգամ մը
չկարմրէլէն ետք ալ իրապէս կորուսած էր շիկնելու Ֆիզիկական
յատկութիւնը, հետեաբար ապտալը կրնար անոր վրայ դրոշմուիլ
բռանց ամենափոքր հեռք թողլու : Անամօթութիւնն անոր սիրտը
ք կնամոլութիւնն ալ զանկը պարպեր էին բոլորովին . . . :

Բայց էր ահա այն անձն որ կտուքէն դուրս նետուելով կողմնա-

հան փողոցի մը մէջ աներեւոյթ եղաւ իսկոյն , և որ թերեւս դիշերն
'ի բուն Սիւրմընէի մ'առաջնորդութեան շնորհիւ սիրատան մը մէջ
տքնած էր իր ներքնապէս քայքայուն առողջութիւնը մաշելով և
լի կարծուած քսակը պարպելով . . . :

Ակնարկով մը վարձեցի կառքը , և ժամի մը չափ յամրապէս
սահելէն ետք կառուղիի մը վրայ , զոր Բերացիք Սուլթան Ապտ-
իւլ-Ազիզի կը պարտաւորին , ինքզինքս դտայ բարձրագիւր վայր մը
ուսկէ Քէհատհանէն և իր լայնատարած շրջականերն առջեւ կը
պարզուէին մոզական շքեղութեամբ :

Արշալուսոյ նորածին ճառագայթներն տրեւելէն կ'սկսէին ար-
ձակուիլ և հորիզոնին վրայ կարմրափայլ սաւան մը տարածել . քա-
նի մը յետնորդ աստղեր , զոր վառվռուն երեակայութեան տէր
հայուհի մը Ձստուծոյ աչքէն ընկած լուսեղէն արտօսը՝ կ'ան-
ուանէ բանահիւսարար , հետզհետէ կ'աղօտանային և կ'աներևու-
թանային : Օգը գեղեցիկ , պայծառ և զով էր : Երկնից հաստա-
բուծիւնն իբր անբաւ դմբէթ մ'իր կապուտադեղ շքեղութեամբը
բիբերս կը հրապուէր : Կարծես թէ Արարչին հրամանաւ ողիներ-
բը , որք Ալան Գարտեքի և բոլոր « քէլէթներու (ողեպաշտ) դա-
ւանութեան համեմատ եթերական անջրպաներու մէջ երկիւղեռննե-
րով կը վիւտան , արշալուսոյ խորին և լռին ժամերը պատեհ առիթ
սեպելով հոյլ 'ի հոյլ հոն խոյացեր և իրենց շունչովն երկնից ան-
դունդները մաքրեր էին : Մինչ այս , մինչ այն օրուան աստղն ար-
դէն իր ակնախաղիւ և լուսաբորբոք ափսէն հորիզոնին վերեւը բար-
ձրացնելով ոսկեղէն փոշիէ թափանցիկ խաւ մը կը կազմէր Քէ-
հատհանէի մերկ կամ զարդարուն բլուրներուն , դալարադեղ մար-
դավայրերուն , ծառի և թուփի շքեղաձև փունջոց տերեւալի կա-
տարներուն , ինչպէս նաև Պարպիզէս գետին վճիտ և հանդարտ
ջուրերուն վրայ , որք չորս հազարամեթրի չափ տարածուող ձորի
մը մէջ արծաթեայ օձապտոյտ ժապաւէն կը կազմեն , և հեզիկ ու
մնջիկ սահելով Ոսկեղջիւրի խորշը կը թափին՝ Սիտարիսի ջուրե-
րուն հետ խառնուելէն քիչ մ'ետք :

Միայն գեղամի կիները չեն պչրասէր : Ահա Փեպոսի ճառագայթ-
ներն ալ հպտանքով կը նազէին , կը բեկբեկէին , կը շողշոյլին ,
կը խաղային դալարեաց վրայ՝ նորաբոյս խոտերուն դիշերային , ցօղ
անյազարար և անդթարար ծծելով : Քանի մը դաշտաց ցորենի
հասկներուն հալասարող կակաչներ՝ զովասուն զեփիւռի մը շունչէն

նաղելաբար ծռուող և կանաչագոյն ծովի մը ծփին վէտերը ձևացնող բոյսերուն միջև կը փթթէին , կ'օրօրուէին , կը ժայտէին սպիտակ կամ դեղին մարդարտածաղիկներու հետ , և բնութեան վսեմ վրձինով նկարուած զմայլելի պատկերներ և գեղեցիկ Ֆլէներ կը կազմէին :

Խախուտ և տձև կամուրջէ մ'անդին մեյամաղձօրէն կը կանգնէր կայսերական պալատը , զոր Սուլթան Մահմուտ երկրային հուրիի մը համար շինել տուած է իբր սիրոյ և երանութեան բոյն մը : Այս պալատը կամ տաղաւարն իր շուրջն ունի անտառանման պարտէզ մ'որ տարիներէ 'ի վեր մաքրկային ուշագրութենէ վրիպած և բնութեան անքննելի խնամակալութեան յանձնուած է : Կնձիկները , ցախերը , մոլթագերիները , սօսիները , վարսաւոր ուռիները , ազասիաներն ընկարձակ ծառանտաւ մը կը կազմեն հոն՝ սոխակներու և այլ թևաւոր երածիշտներու երամներ աներկոյթ ոստերու կամ թաղուն բոյներու մէջ պատսպարելով , կէսօրուան ջերմագին ժամերուն սաստկութիւնը զովութեամբ անընդհատ մեղմելով , և իրենց խիտ տերևներովն ալ արեւին ուղղահայեաց ճառագայթից դէմ անհունութեան խորհրդաւոր մատերով հիւսուած վաբաղոյր մը կազմելով :

Պարսիզէս գէտին ավանց վրայ արդէն քանի մը կառք կը շրջէին՝ տեղ տեղ կանկ առնելով : Այս Բալէֆաներուն երկուքն լուսամուտներէն մանկային անմեղ և կնային դուռնեղ երեսներ դուրս կը ցցուէին , կը խնդային , կը խօսէին : Քանի մը մանկանց խընդումներն ու խօսքերն տաղաւարին պարտիզին մէջ ճռուողել սկսող թռչնոց երգերուն հետ կարծես ներդաշնակութիւն մը կը կազմէին . իսկ մի քանի կանանց կասկածելի երեսներ , որք բիւզանդեան Բօլլայի կամ Շփրթիկ Պէյի մը գիրկէն նոր ելած սիրավաճառներու կը վերաբերէին դուցէ , առաօսեան հովին և օդին կը յանձնէին իրենց անդոյրէ կրծուած և համրոյրներէ տաշուած այտերը սրբելու դժուարին գործը :

Կենաց , բնութեան , շարժման և ուրախութեան , տղեղութեան և գեղեցկութեան այս ամեն տեսարաններուն առջև կը հրճուէի , կը մտախոհէի , և գողցես կը մոռնայի մահկանացու ըլլալս :

Կառապանին ճանրայ տուի , ապա սկսայ ման գալ , տեղ տեղ կանկ առնուլ հանդէլու համար , քանի մը տեղեկութիւններ ստանալով , ծանօթագրութիւններ նշանակելով և մտածելով թէ դուցէ

առաջին և վերջին անգամն է այս գեղեցիկ բնավայրերը (paysage) տեսնելս : Երեք ժամէ ետք տխրութեամբ հաւանեցայ մեկնելու , նաւակ մը մտայ , և հանդարտապէս Կալաթայի կամուրջը հասայ՝ Ոսկեղջիւրի մէջ նաւելու ատեն Խաս-Գիւղին վրայ բազմիցս տրտմութեան և զարմայման նայուած մ'արձակելէն ետք : Իրօք այս գիւղն ուր ատենօք նշանաւոր Հայեր և հաստատութիւններ կային , այսօր կիսաւեր տուներու , խարխուլ շէնքերու անշուք և ողորմելի դէզ մը կը կազմէ , և տեղ տեղ իրարու մօտող և երկինքը ծածկող վառնկաւոր պատշգամբերու կամ տանեաց քիւերու տակէն երբ անցնիս , երբ գոց դուռերը և պատուհանները տեսնես , երբ փողոցներուն ամայութիւնը և լուութիւնը նշմարես , ահամայ կը կարծես թէ տեղւոյն բնակիչները վանարկելութեան մը դատապարտուած են , և թէ յիւզն ալ ահային վանք մ'է աւելի քան թէ շարժող , գործող , ապրող բնակիչներու փնթակ մը :

Ար պարտաւորիմ արդ վերջ տալ ուղեգրութեանցս՝ պատրաստ ըլլալով քիչ օրէն շոգենաւ մանելու և շուտով ձեռքդ սեղմելու , եթէ սակայն Մարմարայի կամ Միջերկրականի ջուրերը խաղ մը չխաղան ինձ :

Բերա , 1881 .

ԳՐ. ՉԻԼԵՆԳԻՐԵԱՆԷ

ՄԱՐԱԾԻ ԾՐՋԱԿԱՅԲ

. . . Խմբագիր ,

Ա' փափաքիմ այս անգամ Մարաշի և շրջակայ գիւղորէից արդի ցաւալի վիճակին վրայ տեղեկութիւն մը տալ ԱշԼ. Մահչայ ընթերցողաց , թէ այս անձանօթ վայրերու մէջ ի՞նչ դերեր կ'կատարեն օտար տարրեր , թէ ի՞նչպէս իբրեւ օձ մը թունալիւ կ'զաւարին դէպ ի հայութեան գիրկը , թէ ի՞նչպէս զանազան միջոցներով կը հրապուրեն , որպէս զի որսան թշուառութեանց և տրոց անստանելի բեռանց տակ ճնշուող Հայերն , որք կ'զիմեն այդ աղցակալ ճիւղաղաց խումբ խումբ իրենց բեռերէն ազատուելու անտախ յոյսով :

Եթէ ընթերցողք մեզի հետ հայեացք մը ձգելու բարեհաճին այս
կողմերու ազգայնոց վիճակին վրայ, իրենց աչաց առջև պիտի պար-
զուի խիստ տխուր և սրտաշարժ տեսարան մը, անխնամ, անհո-
վիւ, անդպրոց, անվարժապետ հասարակութիւն մը, որք ամերիկե-
եան միսիօնարաց և պապական կրօնաւորներու կատաղի յորձանաց
առջև լքուած, օր ըստ օրէ ի կորուստ կ'դիմեն. իսկ պապական
կրօնաւորք և բողոքական միսիօնարք, որոց միտի զէնքն է դրամ
և պատրուակն՝ հօգուոց փրկութիւն, փառաւոր և մեծածախ վար-
ժարաններով, հոյակապ եկեղեցիներով միշտ հետամուտ եղած են
սրտալու Հայերն: Ըստ իս՝ կրօնափոխութիւնը ունի երկու զխաւոր
շարժառիթներ. նախ՝ դիւզացւոց վրայ պաշտօնատարաց ոմանց՝ Օս-
ղոստափառ Մուլթանին կամաց հակառակ՝ ըրած զեղծմունքն, երկ-
րորդ՝ տրոց անհաւատար բաշխումն և տարապայման ծանրութիւնն
է: Ահա ապացոյց մը. Տէօնկէլէ՝ որ Մարաշի արեւմտեան կողմը
50 տունով հայաբնակ գիւղ մ'է, անցեալ տարի մեծ մասը լա-
տինականութիւնն ընդունեցին, և Քրանչիսկեանք իրենց կրօնը ըն-
դունողայ՝ Պէթէլիի ամբողջ տուրքը հատուցին: Անցեալները Տէ-
իրմէնտէրէյի Հայ քահանային աղջիկը Տաճկաց կողմէն առեւան-
դուեցաւ. սոյն գէպքն Աւետիքէի մէջ արդէն հրատարակուած է:
Պունտուզ գիւղի մէջ Նիկողոս անուն ազգային մը, չնչն պատճա-
ռաւ մը, իր յարդանոցին մէջ քանի մ'անխիղճ ոստիկաններ խեղ-
զամահ ըրին: Նիւրբետի Միւտիւրը՝ հոն սեղել Հայ քահանանե-
րէն զմին զանակոծած և ծանր կերպով վիրաւորած էր. ասոնք
կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ կատարուած իրողութիւններ են:
Ահա այսպիսի տառապանայ ձեռքէ աղատելու և իր իրաւունքը
պաշտպանելու համար օտարաց թակարդին մէջ շտտով կ'իյնայ
և ինչ կրնայ ընել գիւղացի թշուառ Հայն, զի չունի տարիններով
գիզուած տրոց ահագին դումարը հատուցանելու չափ հարստու-
թիւն, չունի տեղական իշխանութեան ժողովոց մէջ իր իրաւունքը
պաշտպանելու կարող գործունեայ անդամներ: Նոյն իսկ Մարաշ
որ 40 կտոր Հայ գիւղերու կեդրոն կ'սեպուի, բարեխնամ Առաջ-
նորդ մը չունենալէ զատ՝ կառավարութեան ժողովոց մէջ արժանա-
ւոր և ժամանակիս քաղաքականութիւնը հասկցող ազգասէր անդամ-
ներ ալ չունի: Երեք աշխարհական և մէկ կրօնական անդամներ ու-
նիմք Տէրութեան գլուղ. ասոնցմէ առաջինը Մեծ. Տէօվէթ է՝
Ֆէնտին, 25 տարիէ ի վեր պարտաւեալ՝ ծերութիւնը և իր երկոց

մի րատուն որդեկաց ծաղիկ հասակի մէջ գերեզման իջնալն զինքն վշտացուցած են . միւս կրօնական Վարժապետեան Տ. Յովհաննէս Էֆէնտին ալ շաքաթը մի անգամ եթէ Իսթաբուլի ժողովոյն մէջ կը բնայ գտնուիլ, հասկցիր որ կամ իր Ս. Սարգիս եկեղեցւոյն ժողովուրդներէն միոյն և կամ իր այծերը արածող ֆուրնուզցիի մի գործը տեսնալու դացած է : Ընթերցողը կրնայ մակաբերել թէ զիւղաբնակ դժբաղդ Հայն ուր գիմէ, և իր լքեալ դատը պաշտօն պանելու համար որով օժանդակութեան վստահի, հարկաւ ուր ոքի գտնէ ապահովութիւն և պաշտպանութիւն հոն գիմելու պարտաւոր է ի միաս աղղութեան և կրօնի :

Հոս կ'ընշանակեմք Մարաշի վերոյիշեալ 40 զիւղերէն ինչպէս և Կէօվսիւնի և ասոնց շրջակայ զիւղօրէից մի քանիին վրայ համառօտ տեղեկութիւններ, միւս մնացածներու համար ևս պատեհ առ թիւ մը մանրամասնօրէն տեղեկադրելու առաջադրութեամբ :

Պէտլիւք Կէօվսիւն, 22 տուն Հայ, ունի 1 եկեղեցի, չունի ո՛չ դպրոց և ո՛չ ալ քահանայ :

Տաշ Օլուզ, 80 տուն Հայ, ունի 1 եկեղեցի և 1 քահանայ և դպրոց չունի :

Բիրէճճի Ուշաղը, 60 տուն, ունի 1 եկեղեցի, 2 քահանայ և 1 դպրոց :

Կէօլ Բունար, 20 տուն, ունի 1 եկեղեցի և 1 քահանայ, դպրոց չունի :

Տէյրմէնտէրէ, 40 տուն : ասոնցմէ 20 տունը լատինացեալ Հայերն ո՛չ դպրոց ունին և ո՛չ ալ քահանայ բաց ի 1 եկեղեցիէն :

Կէպէն, 200 տուն, ունին 1 եկեղեցի և 5 քահ. դպրոց չիք :

Պունտուզ, 60 տուն, ունին 1 եկեղեցի և 1 քահանայ, դպրոց չիք . ասոնցմէ 30 տուն լատինացեալ :

Հիվիլի, 60 տուն, ունին 1 եկեղեցի և 2 քահ. դպրոց չկայ :

Փուրնուզ, 400 տուն զուտ Հայ բնակիչ, ունին 1 եկեղեցի և

1 քահանայ, դպրոց չկայ . ունին մի վանք և վանահայր մը, բայց

ցաւ ի սիրտ կ'այտնեմք թէ, Գեր. Վանահօր կողմէն բնաւ ջանք

մը տակաւին եղած չէ զիւղացի մանկուոյն կրթութեան համար :

Այս անտարբեր և հեշտատէր . . . եպիսկոպոսը իր անբարոյակա-

նութեամբը ոչ միայն յիշեալ զիւղին քահանաներն ու երևելիները

մոլորեցուցած է, այլ և ամբողջ զիւղացւոց վարէր ապականած :

Այս ճաշխարհիկ Վանայրն ո՛չ Կիլիկիոյ Վեհ. Աթոռակոսէն

կ'ականածի, և ոչ ալ Կ. Պօլսոյ Ամեն. Սրբազան Պատրիարքէն կը վախնայ, բայց կ'զարմանամք որ իր վանքին անտեսութիւնը ստանձնող անպատիւ կնկան մը չափէն աւելի յարգ ու պատիւ կ'ընծայէ, սլատճառը . . . :

Խմբադիր Տէր, ասոնք հանրածանօթ իրողութիւններ են, և հաւատալ չուզողները կրնան տեղւոյս Քաղաքական Ժողովոյ ղիմել և անկից ստոյգ տեղեկութիւններ ստանալ, այս՝ անուամբ քրիստոնեայ և դործով հակաքրիստոնեայ անպիտան եպիսկոպոսին վրայ :

Ներկայս Ձեր ազդօգուտ հանդիսին մէջ հիւրընկալելու և պէտք եղած խորհրդածութիւնները ընելու բարեհաճելնիւ խնդրեւով

Անամբ բարօրութեան Ազդիս ի սրտէ ցանկացող

1882 սեպտ. 4

Մարաշ:

ԳԵՂ.ՍՄ

Ժ. ԿԱՐԻՊԱԼՏԻ*

ՅԱՆՎԱՐԻՍ. 1864ԻՆ.

1864ին Կարիպալտի այցելութիւնն յԱնդլիա ինչ կարևոր մի նպատակ կ'սթղէր՝ թերևս երբէք չպիտի յայտնուի որոշապէս : Այս ստոյգ է, որ լոկ ինքզինք ցոյց տալու և բոհ բոհ ընդունելու համար չգիմեց Անդլիա : Նոյն պահուն՝ Մաժժինի խորհուրդները բոլորովին մերժուեցան թաղաւորին կողմէ : Միւս կողմէ Շըլէզվիկ-Հօլտէյնի վէճը զրգիւ տուած էր Անդլիոյ որ իր սովորական անտարբերութիւնը թոթուէ : Շատ հաւանական է որ Կարիպալտի յոյս ունէր իր աննման ժողովրդականութեան համբաւէն օգուտ քաղել այս քաղաքական տաղանային առթիւ : Ոչ նրազ ստոյգ է, որ Կարիպալտի ներկայութիւնը յԱնդլիա անբաւարարութեան աղբիւր մ'էր Եւրոպայի իշխաններու համար, որ

* Տե՛ս Շիտապոս տաճարի, Էրեւ 347.

Ֆրանսայի հետ դաշնադրութիւնն իրենց արտաքին քաղաքականութեան առանցքն ըրած էին և կասկածոտ աչօք կ'դիտէին այն ռաւակավարական ցոյցերն որ այն ժամանակ նորաձեւութիւն մ'էին : Ինչ որ լինէր , շատ չանցաւ հասկացոյցին իտալացի դիւցազնին որ միայն սրտադին ընդունելութիւն մը պիտի վայելէ և այլ ոչ ինչ : Եւ Կարիպալտի իր բնական նրբամտութեամբ՝ անյարմար դատեց աւելի երկար ժամանակ մնալ : Իրաւ է սակայն որ Անգլիացիք անշման պատուով ընդունեցան զինք : Կարծես թէ բոլոր Լոնտօնի բնակիչները զինք զիմաւորելու գացին երբ երկաթուղոյ կայարանն հասնելով Վօքսհօլ օթեանեց : Թէ Բիւրեղաշէն ժողովրդային Պալատին (Crystal Palace) և թէ ազնուապետական Օբէրայի Ապարանը ցոյց տրուած խնդութեան և սքանչացման նշաններն աննկարագրելի են : Այս պատուասիրական հանդէսը նոյն շքեղութեամբ կ'շարունակուի՝ երբ Կարիպալտի Ուայթ կղզեակը կ'երթայ և անկից Սըրըլէնտի գետին զեղեցիկ Օֆֆէյ նաւով կ'վերադառնայ : Բայց Աւստրիայէն մի ուրիշ դաւառ կ'որդելու համար այս ցոյցերէն տարբեր օղնութիւն պէտք էր : Թերեւս ոչ ոք՝ նոյն դարնան մէջ՝ մտքէ կ'անցընէր որ այդ օժանդակութիւնը պիտի հասնէր մի Բոմբերանայի հողադէրէ , որ դեռ ևս անծանօթ էր և քիչ սիրուած , և զոր ժողովուրդն սկսած էր հեղնօրէն անուանել՝ «արեան և երկաթի մարդը» :

1866Ի ՊԱՏԵՐԱՅԲԸ .

Այս մարդն վաղուց զիտած էր , որ Գերմանիա միայն սուրին զօրութեամբը պիտի կարենայ մի ազդ կտուել , և այնուհետեւ Աստղէյնի կառավարութիւնը սկսաւ պատրաստութիւն տեսնել անխուսէլի պատերազմին համար : Նա՝ Նափօլէօն Գ-ի միտքը քննած էր ի Պիարից , առ ոչ ինչ դրած էր բրուսիական բարըմէնդի զիմաւորութիւնն և իր յատուկ թաղաւորին աւելի դժուարին զժկամակութեան յաղթելէն ետեւ՝ երբ ամեն բան զրեթէ կազմ ու պատրաստ էր , Իտալիոյ մէջ օգտակար դաշնակից փնտռած էր : Քափուրի նման 1859ին , այդ երկաթէ մարդը հանդիստ չդառաւ մինչև որ Աւստրիոյ հետ ծանր կնճխոներ չզրդուեց , սակայն Քափուրի դաշնակցին (Նափօլէօն) աննման՝ այս պարագայիս մէջ՝ պատրաստ էր իր յաղթութիւնը յետին ծայրն հասցնել և թէ իր ազգին և

Թէ դաշնակիցներուն համար օգուտներ քաղել : Կարիպալտի վերա-
բերին առաջարկեց իր ծառայութիւնը թագաւորին , և վերստին ըն-
դունելի եղաւ , բայց առանց մեծ եռանդի : 1866ի պատերազմը մի
թիւր յիշատակ է Խտալիոյ համար , որ ի զուրկ'աշխատի ինք-
զինք միւրթարեւ այս մտքով թէ իր կառավարողները Նափոլէօնի
խորհրդին հետեցան «մեծ ազդուութեամբ պատերազմ չմղելու» :
Նոյն ինք Կարիպալտի քիչ փառք ստացաւ , վասն զի անմարդ , ան-
բարտաւոր և անընտիր էին իր կամաւորները : Արդէն 18,000 զոր-
քէն 3,000ն արձակուեցան իբրեւ անկարող : Ինք զօրապետն ևս
Ասքրամօնդէ առած վէրքէն կ'առաւապէր և իր հին ընտիր տեղա-
կալներէն զրկուած էր , որոնք նոյն պահուն կանոնաւոր զօրաց կար-
գերուն մէջ կ'առաւապէին : Իսկ իր ծրագիրն , որ Բրուսիացոց և
Յամմօնիի ծրագիրն էր , կառավարութեան հաճելի չէր : Կարի-
պալտի կ'յուսար յարձակիլ Աւստրիոյ հարաւարեւեան անպաշտ-
պան երկիրներն , և 1862—3ի երազն իրագործել : Բայց նա զրկուե-
ցաւ կռուելու Աւստրիոյ ընտրած ասպարէզին վրայ , ուր բաժնի բան
բարտաւոր էր պաշտպանութեան համար , և այն տեղն իսկ իր զօրծն
ընդմիջեցին : Վասն զի՝ հազիւ թէ իր կամաւորները՝ Քաֆարօի կա-
թոլիկին վրայ տեղի ունեցած կռուէն ետք՝ մի քիչ շունչ առնլու
էին , երբ Քուսդոնձայի զօրծին մէջ սխալողները զինք կոշեցին որ-
պէս զի իրենց նահանջող զօրաց թնը պաշտպանէ Արշիդուքս Ռէն-
էիէի հաւանական յարձակման դէմ : Եւ երբ Կարիպալտեանք ի-
րենց առաջին սղահասնողական զիբը բռնելու դարձան՝ հարկ ե-
ղաւ ամեն բան վերստին սկսիլ : Հսկայներու ճակատամարտները Պո-
նէֆօյ դաշտերուն մէջ Մօնդէ Սուէլլօի և Պիչէքայի անուններն
բնյիշատակ թողուցին , և մի քանի կամաւորներու վատ ընթացքն ,
անփորձ հրամանատարներու ներքեւ գտնուող անմարդ խումբեր ,
բռնիթ տուին թշնամիներու իբրեւ պարտութիւններ նկարագրել այդ
երկու յաղթական զօրծերն , բայց մանաւանդ առաջինն , որու մէջ
Կարիպալտի ծանր վէրք մ'առաւ : Նոյնպէս լճին վրայ՝ աւստրիա-
կան տորմիլը բաւական ժամանակ դէմ կեցաւ Ելիայի խեղճ յար-
ձակումներուն : Եւ Կարիպալտի դեռ ևս Մէտիչիի հետ չմիացած՝
յառաջանալով արեւելեան կողմէ Վալ Սուկանայի ճամբով , զինա-
դուլը կեցուց անոնց շարժումները : Սակայն այդ խեղճ Կարիպալ-
տեանք բոլորովին անգործ չմնացին : Երբեք որ և է պարտութիւն՝
իրենց պարագլխին աչքին ներքեւ՝ կատարեալ քահանայ մը չեղաւ :

գրեթէ ամեն օր նոր քայլ մը կ'առնէին և հող կ'վատակէին . քայքայեցին համար՝ որ միայն վերջնական արդեանց վրայ կ'դառնէին . այս պատերազմին մէջ չպատահեցաւ գործողութիւն մ'որ կարելի լինէր համեմատել Լիսայի և Քուսդոճձայի տխուր յիշատակներուն հետ :

«ԿԱՄ ՀՌՈՄ ԿԱՄ ՄԱՀ»

Մեծ եղաւ անյուսութիւնը : Մինչև այս ժամուս Խալիլոյ մէջ կը ճարակի : Այս ձախորդութեան վրայ Կարիպալտի ստիպուեցաւ ծայրայեղ կամ արմատական կուսակցութեան գիրկն ընկնիլ : Մածծիւնի նոր ուժով սկսաւ աշխատիլ որ աստամբութիւն գրգռէ եթէ թագաւորը Քրանսայի հետ միանալու միտք յայտնէ այն պատերազմին մէջ որ դուշակելի էր Սատովայի յաղթողներու և Հռենոսի ձախ ամուսնի գրաւելու փափաքող ժողովրդեան մէջ (Քրանսա) : Կարիպալտի 1867ին Վէնէտիա այցի ելնելէն ետեւ՝ իր հին տիտղոսն առաւ ի Ֆլորանս — ստիպուելով այսպէս վարուիլ Յեղափոխական Մասնախորհուրդի միջոցաւ — այս է , Հռոմէական Հասարակացութեան Զօրապետի տիտղոսն — որ իրեն շնորհուած էր 1849ին , ժընէվի Խաղաղութեան Քօնկրէի մէջ՝ յանկարծ առաջարկեց Պաշտականութեան «նկ»-ն , և Վիլլա Քայրօլի դառնալով ի Պէլժիւրատէ՝ իտալական ժողովրդեան ուղղեալ փոթորկալի մի յայտարարութիւն հրատարակեց : Իր պատերազմի ծրագիրը բացէ ի բաց կը հռչակէր : Նիքօտէրա Նափոլիէն Վէլէգրիի վրայ պիտի քալէր , Մէնօզի պիտի մտնէր պապական երկիրներու խորն և Մօնդէ Ռօտօնտօէն պիտի սպառնար Հռոմի : Իսկ ինք պիտի զարնէր Վիդէրպօն : Քրանսական վերջին դունդը հեռացած էր Պապին քաղքէն հերուան դեկտեմբերին : Յեղափոխական Մասնախորհուրդը տասն հինգ օր վերջը կազմուած էր : Ռիքադօլի զարնան մէջ պաշտօնէ ընկած էր Եկրեցւոյ հետ չկրնալով մի համաձայնութիւն գոյացընելու : Անբաղք Ռատաճձին վերստին կառավարութեան ղլուին էր : Դասկածելի էր ստուգիւ թէ արդեօք պիտի վերադառնային Քրանսական զօրքը : Այդ վերադարձը չպիտի լինէր Սատովայի յաղթութենէ ետք , կամ եթէ Ռատաճձի Քալուրի բարոյական արիւթիւնն ունենար : Սակայն թագաւորին դահլիճը կ'հակէր եղէգնի

պէս այն հովէն որ Ֆրանսայի կողմէ կ'փչէր : Կարիպալտի ձերբա-
կալուելով՝ Քարբէրա կ'ուղարկուի, ուր չորս շոգենաւէ բաղկացած
մի տորմիդէ կ'պահպանուէր : Նոյն պահուն՝ Ասէրպի զարկած էր
Վիգէրպօն և Մէնօդի Կարիպալտի կ'սպառնար Դրիփօլիի : Յան-
կարծ սա զարմանալի լուրը տարածուեցաւ որ իր հայրը կղզիէն
խոյս տալով՝ Իտալիա կ'դռնուէր ազատ : Վաթսունամեայ հասակի
մէջ՝ Քարբէրայէ փախուստը կ'գերազանցէ հարաւային Ամերիկայի
լճակներու մէջ կատարած ամենէ յանդուդն արկածներն իր երի-
տասարդութեան ժամանակ : Կարիպալտի՝ հիւանդ ձկնաձուլով՝ կաս-
կածները փարատեր էր, այնպէս որ հոկտեմբերի 14ին մինակուկ
ելաւ տունէն կէս գիշերէն առաջ՝ և ծովէն իջաւ : Անդ՝ մի փոք-
րիկ նաւակ ծովը նետեց, և մէջը մտնելով անցաւ ալէկոծ նեղու-
ցէն՝ որ կղզին կ'ըստէ Լա Մատէլէնայէն : Իր շաւիղը կ'լուսաւո-
րէին միայն պատերազմիկ տորմիդին լապտերներն՝ երբ պահպան
նաւակներ սկսան անոր ետեւէն ընկնիլ և թիակներու ձայնն իրենց
մօտենալը յայտնել : Այն ժամանակ Կարիպալտի ստիպուեցաւ մերթ
անշարժ մնալ, մերթ իր ակառը քշել աւելի բուռն կոհակներու
մէջ, որպէս զի երեան չեղնէ : Ի վերջէ հասաւ նա գիմացի եղըն
և նոյն գիշերն ապաստան դտաւ Պ. Քօլինս՝ իր վաղեմի զրադւոյն
որբւայրիին տունը : Ի Սարտէնիա՝ Գանձիօ անոր մի նաւակ դտաւ,
և այս երկու մարդիկ Վադօ ցամաքն ելան մեծ վտանդներէ անց-
նելով. յետոյ՝ բոլոր գիշեր ճահիճներու մէջ թափառելով՝ առ-
տու կանուխ Լէկօրն մտան : Նոյն միջոցին՝ Պաշտօնէութիւնն այս
դործին մէջ մատ չունենալը կ'յայտարարէր և կ'թողուր որ Ֆրան-
սացիք իրենց դիտցած կերպով վարուին բաղդախնդրոյն հետ : Եւ
իրաւի՝ այն օրն իսկ որ Կարիպալտի կ'հասնէր ի Դէրնի՝ Ֆրանսա-
կան կրկնայարկ մի նաւ Զիվիդա Վէքիա կ'հասնէր զօրաց առաջին
դումարտակը : 7,000 կամաւորներ՝ այլանդակ հաղուած և ողոր-
մելի կերպով զինուած՝ իր հրամանատարութեան ներքեւ հաւաքուե-
ցան ի Մօնդէ Ռօգօնտօ : Այդ փոքրիկ արուարձանն և հին օրսի-
նեան գրեական՝ Անդիպեան լէգէոնէն 400 հոգի կ'պաշտպանէին թէև
ուժղնապէս, սակայն քոան եօթ ժամ՝ կռուելէն ետեւ՝ առին Կա-
րիպալտեանք, որ արդէն 15,000 զօրաց հասած էին, և որ ու-
րախ զուարթ Անիօ սկսան գիմել Հռոմ մտնելու յուսով : Վասն զի
քաղքին մէջ կային մատնիչներ որ 4,000 օսկիի փոխարէն Ս. Հրեշ-
տակապետի դղեակն անոնց սլիտի յանձնէին : Բայց դժբաղդաբար

մի գործակատար, որ շատ տարիներ Նափոլէօնի վարձկան լըտեսն էր, և այն գիշերն՝ որ քաղաքը մատնութեամբ պիտի յանձնուէր՝ մի նոր բերդակալ դուռեցաւ գղեակին մէջ։ Եւ Գրանսայիք ելան Ձիվիզա Վէքիայէն դէպ ի բերդն։ Այն ժամանակ՝ Կարիպալտիին կ'մնար միայն Մօնդէ Ռօտօնդօի կողմը նահանջել։ Վհատութիւնն սկսաւ տարածուիլ իր զօրաց մէջ։ Այս փոքրիկ բանակին մէկ եւրորդ մասն իրենց եղած տեղը չհասած ցրուած էր, և մնացածները սաստիկ կ'տառապէին՝ անմիջական պաշարէ զուրկ մնալով, վասն զի սահմանադիւին վրայ զօրաց մի գունդ ամեն հաղորդակցութիւն կտրած էր իրենց բարեկամներուն հետ։ Կարիպատի վըստահութեամբ կ'յուսար միշտ, որ իտալական ժողովուրդը չպիտի թողուր զինք «անօգնական և առանձին Հռոմի նուիրական ճամբուն վրայ»։ Բայց թաղաւորն այժմ բացէ ի բաց կ'զլանար որ և է համակրանք Կարիպալտիի, որու շարժումներն ևս չունէին իրենց առաջին անդիմադրելի ժրութիւնն ու արագութիւնը։ Հին Կարիպալտին՝ Մանդանայի առաւօտեան ժամուն՝ չպիտի յապաղէր երբեք զօրաց չուն մինչև կէսօր, և ոչ այնքան անդէտ պիտի երևէր Ֆրանսական զօրաց շարժումներուն, որ մտքէն չանցնէր թէ անոնք, ինչպէս նաև Քահանայապետին զաւակներն՝ իրեն պիտի հանդիպէին հաւանօրէն կէս ճամբուն վրայ։ Սակայն, ինչ որ կ'ուզէն թող ըսեն, Մանդանայի պատերազմը պատուաբեր մի օր էր թէ իրեն և թէ կամաւորաց համար — որ մինչև իսկ թուով աւելի քիչ էին քան իրենց լաւ սնուած և լաւ հագուած թշնամիներն, և բարեբաղդութիւն մ'էր Բանդլէր զօրապետին համար, որ «հրաշագործ շասքօներն» իրեն զօրավիգ դնելով՝ կարող եղաւ պարտութիւն մի յաղթութեան վերածել։ Արդէն մութը կոխեր էր՝ երբ Կարիպալտի՝ վերջապէս համոզուելով ֆապրիձիի ապահովիչ յայտարարութեանց վրայ թէ անկարելի էր վերստին սկսիլ կռիւն առաւօտուն, հրաման տուաւ որ զօրքը քաջութի Բասօ Քօրէզէ։ Թշնամին չհալածեց Կարիպալտեան զօրքը — միայն զօրաբաժին մի դեռ ևս կ'զիմադրէր, իրաւի, Մանդանայի գիւղին մէջ, սակայն հետեւեալ օրն անձնատուր եղաւ պատուաւոր պայմաններով։ Բայց Կարիպալտիի համար նահանջն աւելի դառն էր քան մահը։ «Թե՛րևս, կ'մրմնջէր նա, աւելի լաւ կ'լինէր եթէ . . .»։ Վասն զի բաղդն որու վրայ ամենէ աւելի դրած էր իր վստահութիւնն՝ կորած էր, իր անուան փայլը նսեմած էր, և Հռոմ, Իտալիոյ բնա-

կան մայրաքաղաքը, բոլորովին իր ձեռքէն ելած էր: Նոյն միջոցին՝ երբ մի քիչ ժամանակ վարինեանօ իբրեւ կալանաւոր մնալէն ետե՛ւ՝ Գաբրէրա քաջուելու հրամանը ստացաւ, Վարիպալտի չէր կարող դուշակել թէ Հռոմի առկախ մնայած դժուարութիւնը, կայսրութեան հետ որ եւ է դաշնակցութիւն արդիւլեւով, երեք տարի չլրացած պիտի աղաւթէր իր հայրենիքն աղէտներէն որոց ինքն ալ վիճակակից պիտի դառնուէր Գրանսայի հետ:

Մնացածը յաջորդ ահագերով:

ՈՂՋՈՅՆ ՀՐԱԺԵՇՏԻ

ԱՌ ԱՓՈՒՆՍ ՎՈՍՓՈՐԻ

Չեւ հեռացած վոսփոր ափունք սիրուն,
Յափանցդ ի տար ուր մղէ բաղդ,
Նստած մենիկ ի կող նաւուն՝
Հայիմ՝ դեղւոյդ ի հուսկ նկատ,
Եւ երփներանգ այն մարմանդներ,
Սար՝ բլրակ եւ հովանիք,
Երկին ուր լոկ լոյս ամպիկներ
Երազոց պէս սահին լռիկ,
Սիրուն խորշեր՝ ուր տերեւներ
Զգիւնին հետ կը փոփսան,
Ականակիտ լճեր յոյց եղբ
Լսուի սրինդըն հովուական,
Հոն ժայռերէն կաթէ ծործոր
Վտակ՝ սիրոյ իբր՝ արտասուք: «
Եւ կարկաչանք խորհրդաւոր
Հոգւոց թեւերն յուզեն խորունկ:
Ալիք մնջեն ու փրփրան
Շոյտ յեւէջ թեւալներուն
Եւ ետ ընդ ետ սահին երթան»

Ափանց վերայ նուազելու,
 Ուր վէճանքն ու պալատներ՝
 Ծաղկով շքով շրջապատուած,
 Վանդորագառնան գեղարտութիւն
 Հայելոյն մէջ ջինջ կոհակաց . . .
 Օ՛հ, ամեն տեղ գեղօնք անմահ,
 Վոսփոր համբուն գրախախ՝ նկար
 Ոյր ի նկատ ափանց Թեոտայ
 Սիրահարին թրթռայ քնար . . .

Եւ ես յուզուիմ, զի այն խորշիւր
 Յիշատակներս սրահեն լռիկ
 Եւ հծծիւնով այն տերևներ
 Եղան հողոյս միշտ խօսակիցք . . .
 Օ՛հ, այն ծովափն ալեծփիկ
 Եւ ապառաժն այն ամայի՝
 Ոյր ստորոտ գոռան ալիք
 Եւ վերէն ալ երկինք նայի,
 Հոն նստէի ես տխրորակ,
 Նէ գերդ հրեշտակ երդէր ինձ մօտ,
 Չայնը թռչնոյ մ'իբրև նուաղ՝
 Որբէր հողեակն իմ երազոտ:
 Եւ մեր աչեր գրաւէին
 Արշալոյսեր ամպածրար
 Եւ կամ բոցեր վերջալուսին՝
 Մեր սիրազեղ հողոյ նկար . . .
 Եւ զիշերներ լուսնեկին տակ
 Դիտէինք ծովն այն կապուտակ,
 Եւ թէ ինչպէս մեր ոտից տակ
 Պային մեռնիլ մանրը ալեակք:
 Մերթ ի նաւակ ծովաշրջիկ՝
 Զերդ գեղ-ամուլ Վնէժի լճին,
 Մեր երգերը կը խառնէինք
 Ալիքներուն մեղմ շրջունչին,
 Մեր հողիքն ալ ունէին ալիք՝
 Զոր յուզող հովն էր Յէ՛ր կրակ . . .

Ի՛նչ յիշատակ և ի՛նչ դադանիք,
Ափսո՛ս, կորան սրտիս յատակ . . . :

Ահա դուք մեր նաւն հսկայ,
Ո՛ւ՛ր. արձագանք իւր տրտմալուր
Լսուի՝ նդ երկար ծովուն վերայ .
Հուսկ ակնարկ մ'ալ պարզեմ տխուր :
Հրաժեշտ Աստուծո՛ր, սիրո՛ւն փունք,
Սար ու ծովափն, լեռ ու պուրակ .
Դիմեմ հեռո՛ւ՝ ուր չիք հրապոյրք,
Ծաղկանց հիւսքեր, լճեր յստակ . . .
Միայն երկինք և ծով մ'անհուն
Պիտի գտնեն աչերս յուսհատ
Եւ սրտիս սե՛ւ հառաչներուն
Արձագանք տան ալիք բարդ բարդ :
— Մնայք բարեա՛ւ, մնայք բարեա՛ւ
Սիրելիներս իմ սիրասուն,
Հուսկ անդամ մ'ալ սրտիկս ի ցաւ
Տրոփէ կից Ձեր սրտերուն .
Երթամ, այլ աչքն իմ ու հոգին
Մնան յետ կոյս՝ ուր դուք տրտմիկ
Դիտէք թ' որպէս Ձեր սիրելին
Խլեն տանին հոգն ու ալիք . . . :

Պատկեր, 2 Սեպտեմբեր 1882 :

Գ. ԽՕՍՔԱՆՑ

ԽՆԴԻՐ ՀՐԱԺԱՐԱՆԱՆԻ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ

Այս խնդիրը մօտ տարի մը քաջքշուէն ետե՛ Ազգ. Թողութիւն
մէկ փոթորկալի նստին մէջ կ'լուծուի այնպիսի որոշմամբ որ կըր-
նայ՝ ըստ կարգի, լուծուիլ : Եւստ ժամանակէ ի վեր՝ մեղի՝ եթէ

ոչ խորհրդաւոր, անիմանալի կ'թուէին Ազգային Ժողովին շարժումներն, որոց աւելի արդիւնաւոր մղում մը տրուիլը կ'յուսացուէր նոր ի նորոյ ընտրուած և ազգային պիտոյից հմտութեամբն անուանի Երեսփոխանաց շնորհիւ, սակայն այս յոյսը լոկ յոյս էր. վասն զի հնարին չէ, ինչպէս բժշկականութեան ամեն փորձերու հակառակ՝ հիմնովին վերանորոգել մարմնոյ մ'երակներուն անկենդան արիւնը մի քանի նոր կաթիլներ ծորելով անոնց մէջ, նոյնպէս վերակենդանացնել ու է ժողով մի քանի նոր տարրերով։ Ազգային Ժողովին արիւնը դրեթէ սառած էր արդէն, արդէն իր կենդանութեան պայմաններն իր Գլխուն յանձնած էր, և իր մարմինը մերթ ընդ մերթ կ'ստնգար, երբ այդ Գլխուն հրաժարականը դալով ինքզինք գտաւ նա ազգային և քաղաքական այնպիսի դործերու բաղին մէջ, որու թելն արդէն իր ձեռքը չէր, և հետևապէս զայն բռնելու համար տենդային ոստոստումներ կ'ընէր։

Ամոռոյ 30ին վերստին վրայ հասաւ տենդն և ճարը հատած դիւցաղնական դեղ մ'առնելով ուղեց ազատիլ այն հիւանդութենէ որով Ազգն իրեն հետ կ'տառապէր։ Ուստի ընդունեց Ամեն. Սրբազան Պատրիարքի հրաժարականը։ Սակայն ցաւ է մեղ յայտնել, որ իր արեան, իր իրաւանց մէկ կարեւոր մասն ալ վրայ տալու վիճակին մէջ ընկաւ։ Եւ ինչո՞ւ. սա բնական պատճառաւ՝ որ մտլար քայլ մ'ուրիշ մտլար քայլի մը կ'առաջնորդէ, և եթէ Սրբազան Պատրիարքի հրաժարումէն վեր՝ թէ՛ ժողովներու և թէ՛ պաշտօնական շրջաններու մէջ տեղի ունեցած որոշումներն ու բանակցութիւնները ճշգրիտ դրի առնուէին՝ ազգային տարեգրութեանց մէջ անլուր և անհաւատալի դարձումներու և հակասութիւններու հանդէս մը պիտի ներկայէին։ Մեր նպատակէն դուրս է առ այժմ փնտռել պատասխանատուութիւնն այն վիճակին՝ որու մէջ ընկած ենք . . . : Ամեն. Սրբազան Պատրիարքի անթիւ հրաժարականներու շարքին մէջ՝ վերջինը Բ. Գրան ալ կ'ներկայի այնպիսի պատճառներու վրայ որոց երկակենցաղ բնութեան մասին՝ վերստին խօսելու հարկ չենք տեսներ։ Սակայն հրաժարականի յարակից և հետևորդ պարագաներու մէջ՝ սա կէտը միշտ կար և կ'մնար թէ՛ արդեօք անդառնալի՞ էր այն թէ ոչ. և մահկանացու մը՝ նոյն ինք Գեր. Մկրեան անդամ չէր կարող վստահութեամբ հաստատել, քանի որ երբեմն իրրեւ դառնալի նկատածն այս վերջին ժողովին մէջ անդառնալի հրատարակեց։ Սակայն երբ հրաժարականի մ'ընէ,

բռնելու թիւնն այսքան կ'երկարաձգի ի վնաս ազգային նուիրական
 շահույց, երբ ժողովին Բ. Դրան և Բ. Դռնէն կ'դառնայ ժողովին,
 նոյն միջոցին քանդելով ինչ որ պատրիարքական իշխանութիւնն ը-
 քած էր Բարէի Ազգին, որ նոր տեսակ անիշխանութեան մէջ կը
 բարութեան, երբ այս տաղնապին մէջ Ս. Պատրիարքը մէկ խօս-
 քով հանդոյցը չկորէր, իր բարձր արժանապատուութեան վայել
 յայտարարութեամբ մը՝ նման այն սքանչելի հրաժարագրին զոր Հայ-
 քին երբեմն ուղղեց ԲՈՒՈՐ Ազգին, չէր բացատրեր աւետարանական
 ոգով իր հրաժարման պատճառներն և պատրիարքական զահը վե-
 րադառնալու անհնարութիւնն, այլ կ'ընդունէր որ դաս մ'անխորհուրդ
 և զովաբան արբանեակներ՝ փոխանակ շինելու, իր անունն աւրին
 և զինքն իր Բարեպաշտ բարձրութենէ իջեցնեն, կարծելով թէ՛ Ներ-
 քէս մը պատրիարքական զահու վրայ կամ զիւրապետական աթո-
 ռի մը վրայ միայն բարձր և Ազգին օգտակար լինելու դերք մը
 կրնայ բռնել, բնապէս՝ թերեւս ականայ, առ իմ կ'ընծայէր շատե-
 բուն հաւատալու որ իր հրաժարականն անդառնալի չէր, և ժողո-
 վին իր որոշումը ձգձգելու։ Պատրիարք մը՝ թէ՛ ըստ Սահմանա-
 դրութեան՝ որու անունն ալ այժմ կ'որոշուէր վրայ է, թէ՛ ըստ
 եկեղեցական կարգադրութեանց, անփոփոխ չէ, և սահմանադրա-
 կան իշխանութեանց մէջ տարբեր պաշտօնէութեանց յաջորդական
 բնկման և վերահաստատութեան պատճառներուն և պարագայից
 հմուտ անձինք Ազգին մէջ՝ և նոյն իսկ Ազգային ժողովին երեւ-
 ներէն՝ քաջ կ'ըզգային որ տեղի է ելք մը պանել և վերջ տալ
 այդ անբնական վիճակին։ Սակայն ի զուր, վերադարձի խրտուի-
 լակը շարունակ կ'երեւէր, և ասոր իբրև վերջին անպայոյց՝ Իփէք-
 ճեան էֆէնտիի և Գեր. Մկրեանի այն առաջարկն էր, որով ժո-
 ղովը կ'հրաժարուէր Բ. Դրան զիմե և պաշտօնապէս հրաժարա-
 կանի վիճակը յայտնել, որպէս թէ Բ. Դռնն անպէտ լինէր։ Գոր-
 ժողութիւն՝ որով անպէտս Ազգին վայելած մէկ իրաւունքն, իր ե-
 կեղեցւոյ սահմանադրական մէկ օրէնքն, այս է Պատրիարքի մը
 հրաժարականն ընդունելու կամ չընդունելու գործը Բ. Դրան կը
 յանձնուէր կատարել, միշտ այն զաղտնի յոսով, որ Բ. Դռնը
 չընդունէր, առանց մտածելու որ կրնար նաև՝ նախորդ օրինակի
 կամ սովորութեան մը վրայ յենլով, որ շուտով օրէնք կրնար դառ-
 նալ ի Թուրքիա, երբ իշխանութիւնն անոր մէջ իր շահը կ'դտնէ,
 կրնար՝ կ'ըսենք, Ներքէս Պատրիարքէն բոլորովն տարբեր ոգի և

բնաւորութիւն ունեցող ապիկար Պատրիարքի մը հրաժարականն ալ ընդունիլ օրին մէկն : Եւ այս որոշումն այնքան կարեւոր կ'նկատուի, և ազգային մէկ իրաւունքի ուրացումն կամ մոռացումն այն աստիճանի կ'հասնի, որ Երեսփոխաններէն մին կ'յանդգնի իսկ հրատարակել որ Ազգը չկրնար ընդունիլ հրաժարագիր մ'որ էրապէով մերժուած է, առանց միւս կողմէ նկատելու՝ որ եթէ իրօք էրապէ կար որ Ս. Պատրիարքը մնայ իր Աթոռին վրայ՝ ինչ հարկ կար ուրեմն վերստին Բ. Դրան գիմել, և ինչո՞ւ Ժողովն զէթ վերջէն չսթափէր Վ. Ճէթվէթ փաշայի այն ազդարարութեան վրայ՝ որով կ'յիշեցնէր Ազգին՝ Ս. Պատրիարքի հրաժարագրի խնդիրն ազգովին որոշելու իրաւունքը : Եւ թող չառարկուի թէ Ժողովին այդ որոշման տակ ազգօգուտ նուրբ քաղաքականութիւն մը կար, զոր մեզի պէս կոյրերը չեն կարող տեսնել : Ե՛հ, այդ տեսակ նուրբ քաղաքականութեան արդիւնքը դառնութեանց հետ արդէն վայելելու սկսած է Ազգն, սակայն մենք զմեզ կ'իտաքենք եթէ կարծենք թէ Բ. Դուռն անմատղիր էր այդ նրբութեանց և թէ ցոյց չպիտի տար՝ բանակցութեանց ժամանակ՝ իր ընթացքովն որ քաջ կ'ըմբռնէր Ժողովին կամ մի քանի ներշնչեալ Երեսփոխաններու շարժումներուն նպաստակը :

Եւ ինչ եղաւ այնքան ձգձգումներու և իրարանցումի հետեանքը՝ ճիշտ այն ինչ որ էր տարի մ'առաջ : Յոռի շրջան մը կատարելէն, անդին ժամանակ մը կ'որոտսելէն, կենսական խնդիրներու որոշումները բարձիթողի ընելէն՝ և Ազգն անիշխանութեան մատնելէն վերջը՝ կ'զառնանք նոյն տեղն, որպէս թէ Ս. Պատրիարքն այսօր կ'ներկայէ իր հրաժարականն : Իսկ այս հրաժարականի ընդունելութեան ձեւը նոր է, կերպ մը յետաձգում մ'է, և բռնել աններելին՝ իրաւունքի մը բռնաբարումն :

Ի ներկայութեան 54 Երեսփոխանաց՝ ամսոյս 30ին՝ Պատրիարքական Գեր. Փոխանորդին յայտագիրն՝ որ բաւական մութ կէտեր կ'պարզէ, ներկայանալէն ետեւ՝ երկու գլխաւոր առաջարկ կ'լինին. մեծամասնութիւնը Ս. Պատրիարքի հրաժարականն անմիջապէս ընդունիլ կ'ուզէ, միւս մասը միջապէս, այսինքն բացուած բանակցութեամբ շարունակութիւնն, և խառն պատգամաւորութեամբ վերջնական գիմումն, որո՞ւ, այս անգամ Բարձր. Նախարարապետին, քաղաքագէտ ընթացք : Այս առաջարկին ջերմ պաշտպան կը

կանգնի, մեր բարեկամ Չերազ էֆէնտին, որու կ'ձայնակցի և Գեր. Մկրեան՝ վիճաբանութեանց ֆախուսէն ետեւ, թէեւ խօսելու ազատութիւնը կ'զլացուի այլոց՝ ֆախուսէն ետեւ: Սակայն չէր սպասուէր որ Ատանայի Երեսփոխան էֆէնտին Արիւնիոյ Աթոռիկոսին դէմ բողոքելով, Ա. Այվազեան էֆէնտինն պէտք ուր կարծես թէ իրեն յանձնուած էր Ս. Պատրիարքի քսակին հոգը նոյն պահուն, խնդրէն դուրս ելնէր, և՛ ոմանց խօսքին նայելով՝ հուշակել ուղեր որ ինքն է ֆախ ներկայացուցիչ Արիւնիոյ կամ նոր Աթոռիկոս մը, և ապա աղերսի կամ փաստի ձեռով յիշեցնէր Բ. Դրան որ դժբեմ Արքեպիսկոպոսին՝ կ'սրուին՝ անշուշտ Հայոց դէմ, և հաւանական համարէր որ Բ. Դուռը պիտի շահասիրէ Հայ ազգն, մինչդեռ սրբի էր որ Բ. Դուռը կ'պահանջէր Հայոց եկեղեցւոյ ազատութեան մէկ դուռն եղող Արիւնիոյ Աթոռն ու Աթոռիկոսի խնդիրն, որու դէմ մեր բարեկամը կ'բողոքէր: Ինչ որ է, թեր ու դէմ խօսելէն ետեւ՝ Ս. Պատրիարքի հրաժարականը կ'ընդունուի դաղանի քուէարկութեամբ և 39 քուէից առաւելութեամբ, շնորհակալիք կ'մատուցուի անոր յաջողոյս, և ապա Սահմանադրութեան 24 յօդուածին բոլորովին հակառակ՝ կ'որոշուի որ Բ. Դուռն Տեղապահի ընտրութեան հրաման խնդրուի, մինչդեռ Ժողովը պարտաւոր էր ազգային Գաղաքական և Արժանական ատեաններու յանձնել՝ զանոնք կազմելով, Տեղապահի ընտրութիւնն և ապա Պատրիարքի ընտրութեան ձեռնարկել և անոր վաւերացումը Բ. Դրան ներկայել: Այս կ'որամագրէ երանելի Սահմանադրութիւնն, և այս արամագրութեան դէմ զործելով՝ Ժողովը՝ ազգային իրաւունք մը կ'բռնաբարէ և թերեւս ակամայ կ'հակի այն առաջարկին՝ որ կ'պահանջէր Բ. Դրան դիմել և վերջնական պատասխան մը խնդրել Ս. Պատրիարքի հրաժարականի խնդրոյն վրայ, Ս. Պատրիարքը վերստին իր դահլը բարձրացնելու հեռաւոր յուսով մը:

Երանի՛ թէ այսչափ չարչարանքէ ետեւ՝ դոնէ այդ վերջին փորձը յաջողութեամբ պսակուէր . . . :

ԲԱՆԱԲԱԿԱՆ

ՆԳԻՊՏԱԿԱՆ պատերազմը կ'աւարտի : Գաճիբէ բրիտանական զօրաց ձեռքն է . և Արապի գերի : Թէև ոչ իբրև ռազմադիտական դործողութիւն նշանաւոր՝ այս յաղթութիւնը՝ տեղւոյն անհամար դժուարութեանց նայելով՝ կ'հաստատէ միանգամ ևս բրիտանական զօրուն տոկունութիւնն ու արիութիւնը : Քասսաթինի մօտ՝ մի քանի օր ապստամբներուն յարձակումները կրելէն ետև՝ Անգլիայիք հետզհետէ եկող նոր զօրաբաժիններու օգնութեամբ զօրանալով՝ վերջնական հարուածը տալու կ'պատրաստուին՝ Կարնէզ Ուօլսլիի հրամանատարութեամբ : Ուստի՝ դիշերայն 13 հազար հետևակ և ձիաւոր զօրք ճամբայ կ'եւնեն յարձակելու Դէլէէլ-Քէպիրի ամրութեանց վրայ՝ զոր կ'պաշտպանէին 26 հազար արաբական զօրք : Այնքան բուռն կ'լինի այս յարձակումն ու բազմակողմանի՝ որ քսան վայրկենի մէջ Դէլէէլ-Քէպիրի բաւական զօրաւոր հողաշէն ամբարտակներն Անգլիացւոց ձեռքը կ'ընկնին և Արապիի բանակն՝ դրելով 2000 սպաննուած , 3000 գերի ու 40 թնդանթ պատերազմի դաշտը թողէն ետև՝ արհաւիրք կ'ցրուի և խոյս կ'տայ դէպ ի Զալազիկ : Նոյն ինքն Արապի շոգեկառքով կ'փախչի , միջոցաւ բրիտանական հեծեալօրը փախտականները կ'հալածէ և հնդկական վաշտին Մաքբէրըն զօրավարը՝ նոյն օրը Զալազիկ կ'հասնի և կը դրաւ քաղաքը , իսկ Տրիւրի-Լօու զօրապետին հեծեալօրն ամսոյս 14/26 Գաճիբէ կ'մտնէ , ուր Ալէքսանդրիոյ տիւուր գէպքերը կըրնային սպտահիլ : Գաճիբէի կուսակալն , Արապի և 10 հազար զօրք անձնատուր կ'լինին , և ապստամբապետին հետ Դուլպա փաշան կ'բանտարկուին և դատաստանի պիտի ենթարկուին իրենց յայտնի կուսակիցներուն հետ : Ժողովուրդն առ երեսու ուրախութեամբ կ'ընդունին յաղթականներն ի Գաճիբէ , ուր քիչ մ'ետք Կ. Ուօլսլի հրամանատարն և Քօնօդի գլխաւոր կ'հասնին և ի վերջէ նոյն ինք խտիմն մայրաքաղաքը կ'վերադառնայ : Քավը-Տօվար , ինչպէս նաև Մարիուփ , Ռօզէդա , Տամիափ , Ապուքիր և Սալահիէ հետզհետէ անձնատուր կ'լինին բազմաթիւ գօրքով , թէև Տամիադի մէջ Ապտէլլա մի քանի օր դիմադրեց : Սակայն դժոյհութեան ցոյցեր կը լինին զանազան տեղեր ժողովրդեան մէջ և անգլիական զօրքն խիստ

պահպանութիւն մ'ու հսկողութիւն կ'ընէ և զլիւսովին չպիտի մեկնի
Եղիպտոսէն՝ մինչև որ կատարեալ բարեկարգութիւնն ու ապահո-
վութիւնը չհաստատուին : Արդէն երկու յանձնախումբ կազմուած
են , միոյն պաշտօնը լինելով Ալէքսանդրիոյ հրդեհին պատճառաւ
ֆեաս կրող անձերու փոխարինութիւն մ'ընելու մտօք , միւսն՝ Ա-
րապին և իր կուսակիցները դատելու : Անդիա գեռ ևս բացորոշ
չլայտնեց իր ընելիք նոր կարգադրութիւններն յեղիպտոս՝ եւրո-
պական Տէրութեանց՝ որոնք առ հասարակ նախանձու աչօք կ'դի-
տեն Անգլիացւոց յաջողութիւններն ու գերիշխանութիւնն այդ եր-
կրին մէջ : Պատեւազմին յանկարծական վախճանը զլիւսովին փոխեց
Թուրքիոյ և Անգլիոյ մէջ եղած բանակցութեանց ընթացքը զինուո-
րական գաշնադրութեան մասին , որ այսուհետեւ աւելորդ կ'համար-
ուի , իսկ Յունաստանի նոր կնճիռը լուծուելու վիճակին մէջ կը
գտնուի : Քրանսայի մէջ Օրինական կուսակցութիւնը վերստին կը
խլրտի և Շանսյօրի կոմսին ծննդեան տարեդարձը կ'տօնէ ի Ֆրոս-
գօրֆ , ուր Հենրի Ե կ'հրատարակէ թէ « փրկութեան ժամը կ'մօ-
տի » իր խելքով , մինչդեռ նոյն պահուն Պոնապարդեան ցանցաւ-
ախոյեաններ իրենց գոհութիւնը կ'այտարարեն մենամարտներով և
ինքնասպանութեամբ , մինչդեռ Պաշտօնէութիւնը ղեաղած է պար-
տաւորիչ դատարարութեան գործադրութեամբ , և կաթովիկներն՝
Լուրտի եկամուտներուն զրամամբ՝ Տէրութեան կողմէ : Գերմանիա
ջերմագին կ'շնորհաւորէ Պիսմարկ կոմսին պաշտօնէութեան 20-
տարեկարձն , և ուղերձներ , պարգևներ կ'շնորհէ հայրենեաց մա-
սուցած ծառայութեանցը համար : Բրուսական ժողովին անդամոց
ընտրութիւնը քիչ օրէն պիտի սկսի և կղերական յուզմունքը հետ-
դհետէ կ'ազդի : Կառավարութիւնը Պալդիկ ծովն հիսսիսային ծո-
վուն հետ միացնելու խորհուրդը յատուկ յանձնախմբի մը յանձ-
նած է ի քննութիւն : Անձրեանքը վերստին դետերու յորդումներ
յառաջ կ'գերեն՝ այնպէս որ Իտալիա , Աւստրիա և Ջուիցերի տեղ
տեղ ողողուած են , զիւղեր և մինչև անգամ քաղաքներ կործա-
նած : Ռուսիոյ Չարին այցելութիւնն ի Մոսկուա առանց նշանակու-
թեան կ'անցնի՝ մինչդեռ կ'կարծուէր թէ թագադրութեան հան-
դէսը վերջապէս սիտի կատարուի : Սակայն Չարն՝ ինչպէս ի Բեդ-
րսպուրի կառքով պոյտի ելնելուն՝ նոյնպէս ի Մոսկուա՝ ժողովրդ-
դային մեծ խնդութեանց և ջերմագին ընդունելութեան առարկայ
եղած է : Մօնդէնէկրօի իշխանն ուղեկից է Կայսեր և կ'ըսուի թէ
նոր նիզակալութիւն մը պիտի հաստատուի իրենց մէջ :

ԲԱՏԵՐԱՐԱՆՂ
ՏՈՒՆԷՆ ԴՈՒՐԱ
ՏԵՍԻԼ Ե.

ԱՌԱՋԻՆԳ Լ ԲԱԳԱՐԱՆՑ:

ԲԱԳԱՐԱՆՑ. (Տանք Տանք և տխուր ներս կ'մանէ՝ այն միջոցին որ Մուշկ շփոթած անկիւն մէջ կ'բաշտէ՝ աւելը վեր բռնած) Այս ի՞նչ խայտառակութիւն, ի՞նչ վայնասունն է . . .

ՄՈՒՇ. Տէր Բագարատ, հազա՛ր ապրիս. մեզ տեսնելով՝ ուրախութենէս սկսայ ցատկրտել. մեզմէ զատ մարդ չկայ տունը. թէ որ դուն ալ չըլլիր, շատոնց կծիկը դրած էի . . .

ԲԱԳ. (բծիծաղով) Ամաականդ թի՛ւ, հանգիստ նստի՛ր կամ օրագիր կարճ դա՛. ամենքնիկ ալ դիւանագետ եղեր էր:

ՄՈՒՇ. Ես դիւանակոտ չեմ. ես հարստ էմ սիրեր:

ԲԱԳ. Ի՞նչ մ'առաջ ո՞վ կ'լար կ'ողբար այս տեղ, Արքուն:

ԱՐԲ. Զաքարիկ եւ Հիւրիկ անուշ անուշ կ'խօսէին եւ կ'արդային, երբ իրենց մէջ անձեւ թռչնի եւ թռչունակի կռիւ մ'ելաւ; այնպէս որ սկսան զիարար փետտել . . .

ԲԱԳ. (արտու՛մ) Ի՛նչ անշնորհ քոյր եւ եղբայր: Այսպէս իրարու հետ ամեն օր, շուն ու կատու են. մին խմանտակ աղջիկ, թէ եւ դեռ մեկուն կ'լղէ, միւսն անտաշ եւ զոռոզ չարամծիկ: Բոյրս զրազէտի հովեր կ'առնէ, եղբայրս չէլէլի: Իբրաի՛մ սա լրագիրներն տան մէջ պատիժներ դարձած են, եւ միշտ կռուի եւ գժտութեամբ պատճառ: Բրոջս ու եղբորս այս վէճն որ եմէ վրայ չ'հասնէի, ծեծով պիտի վերջանար, ամեն օր կ'կրկնուի, քանի որ օրագիրներն ու լրագիրները կ'խառնուին: Շարագիրներն ալ ուրիշ բան չեն ըներ: Մին խնդրոյն պոչէն կ'բռնէ, միւսը՝ գլխէն, եւ կ'սկսին քաշել, այնպէս որ, բուն խնդիրն, թէ եւ երբեմն խնդիր ըսուելու տեղ չունի, մէջ կ'խաղայ, եւ կ'մնայ ոսկորն; զոր կ'կրծեն ու կ'կրծեն մրմառով եւ իրարու ակռայ կ'ցուցնեն: Ոմանք իրենց մօրուքն, այլք իրենց զուխը փրայ կ'տան. իսկ ընթերցողներն մօրուք փետտողներուն կողմն են, վասն զի աւելի խնդալ կը սիրեն քան թէ բան սորվիլ: Այս՝ հրապարակի վրայ կրնայ տարուիլ, քայց երեսկայէ անգամ մը երբ բանակոխին ընտանիքի մէջ կ'մանէ: Ա՛յ հանգիստ կայ, ոչ խաղաղութիւն. կարծեաց տարբերութեամբ հետ, ամենտորոք մտաց մէջ, կ'սկսին հակառակութիւն, դառնութիւն, սիրախաղ: Դոնէ տան զուխը հաստատ սկզբունք եւ ընտրութիւն ունենար. է՛հ, չէ՛. ամեն մէկն իր սիրական կամ պատահական զաղափաքն ունի, որ այլ եւ չիլ օրէցգիրներու արձագանքն է: Մին հիւսիս, միւսը հարաւ, այս արեւմուտք կ'նաւարկէ խնդրին առագաստը բացած՝ եւ փոծորկի հանդիպելով՝ ի զօր Արեւելք կ'փռնատէ: Եւնայիս որ այս լրագիրը Դերմանիոյ շեփորը կ'փչէ, այն՝ Անգլիոյ ծրկնը, միւսը Քրանսայի թմրուկը կ'զարնէ, ուրիշ մը Թուսիոյ Կոլէ-Լաֆ

խոյն Հայաստանի հովտական տիկը փչող չկայ: Այսպէս հրապարակի բարեկոնը տունը կ'փոխադրուի, մանաւանդ երբ Բէլ մը զայն բաժնելով տիրապետելու կ'դաւադրէ:

ԱՐԲ. (Քեզուսի) Ի՞նչպէս հասկցեր եմ, հա՛, Մուշիկ:

ԲԱԳ. Դոյն միջոցին մի՛ հարցնէր թէ ի՞նչպէս կ'կատարուին տնային գործեր. հայրն ի՞նչ, մայրն ի՞նչ կ'գործեն, ոչ որ գիտէ . . . խորհրդաւոր ամսի մը մէջ են, վարի ողբն ու կոծը չեն լսեր: Գիծկեր մանկիկը կ'ողբայ, կամ կ'ուզէ, տուող չկայ. տղան բռակի՛ հովին ու անծրելին տակ շրջելով կը սրսփայ, հագցնող չկայ. տան վարժապետն ու երէցը կ'երթան կ'զան ստակ կ'ուզեն, վճարող չկայ. արտ եւ ագարակ անմշակ կ'մնան, հերկող չկայ. աղետեղումն ու աղբերը կ'ըջապատեն մեզ, մաքրող չկայ:

ՄՈՒՇ. (Քեզուսի) Այս ալ մեզի քար է, հէ՛յ:

ԲԱԳ. Ահա այս է համառօտ՝ մեր տան նկարագիրն: Արագիր ու քաղաքական խնդիրներ՝ այս օրին քերին մեզի: Մակայն այս շփոթումն մէջ՝ մին կ'երագէ նոր աշխարհ, ուրիշ մը կ'երգէ նոր ծիածան, այս **Ա.** քարատայ սարին վրայ Հայոց տապանը կ'վնասէ, այն **Ա.** քաղաքացի շրջաններն պընդացնող կռաններն. ուրիշ մը **Ս.** փրատ ու **Տ.** իզրիսը **Մ.** իջերկրականի եւ **Ս.** եւ ծովու հետ կ'միացնէ, իսկ հայրս **Լ.** ամասր աղան կամ պէյը՝ ի՞նչ փառասիրութիւն ունի դեռ բաւ չգիտեմ: **Ա.** ստիկ նորէն սեզանին վրայ շարուած են երկպառակումեան խնձորներն: **Տ.** ու չէ այս, այլ լրագրարան, վիճարան: **Ռ.** քան գլուխ՝ այնքան խորհուրդ: **Ջ.** եռ քէս զայ՝ բոլորն ալ կ'այբեմ: **Վ.** ա՛յ այն ընտանիքին որու առաջնորդներն այս տեսակ օրագիրներ են: **Ռ.** րիշ տեղ օրագիրները կ'ներշնչուին ընտանեաց նիւթական եւ մտային պիտոյքէն, կեանքէն, այս տեղ սնտիառումենէ, շահամոլումենէ, որոց հետեւանքն է ճշմարտութիւնը ծածկել, անկանոն կիրք, սովորութիւն՝ զգուել եւ մարդիկը խորել: **Օ.** րինակը մեր տունն է. **Լ.** ամասր հայրս նշաւակ եղած է լրագիրներու ներբողին: **Մ.** նշուշտ իր խորհրդական **Ռ.** ուստումն է անոնց գրչին թելերը շարժողը, որ իր նպատակը պիտի ունենայ: **Խ.** ե՛ղճ հայրս, վահառական էր, քիչ շատ արթուն, հողատէր էր, բաւական ճարպիկ, հիմա դարձած է քաղաքագէտ, բայց այս իր գործը չէ: **Ի.** նչ միտք ունի՝ պիտի ջանամ հասկընալ, իր աչքը բանալ եւ մեր տնական վիճակը նկարագրել: **Ա.** հա՛ կ'զայ:

ՏԵՍԻՆ 9.

ՅՈՒԱԶԻՆԻ Է ԿԱՄՍԱՐ:

ԿԱՄՍԱՐ. Բազարատ, դուն հո՞ն. կ'երեւի թէ դու ալ սկսար օրագիրները խառնել . . . Նոր բան մը կա՞յ, իմ վրայ ակնարկ մը կա՞յ . . . է՛յ, չե՞ս խօսիր. երեսդ ինչո՞ւ կախեր ես:

ԲԱԳ. Հայր իմ, դժգոհ եմ . . . համարձակ խօսի՛մ, ես այդ բռնած ճամբաղ չեմ հսկիր:

ԿԱՄ. Ձե՛ս հանիր. ի՛նչ դժուարահաւան պատանի ես, գիտեմ. սակայն ամեն մարդ, օտարներն անգամ, կ'հանին իմ մեծ զաղափարս, լրագիրները կ'փառաւորեն զայն, նոյն իսկ Ռուստոմ, որ պարապ մարդ չէ, երկինք կը հանէ . . .

ԲԱԳ. Որպէս զի վերջը քեզ դժոխքը զլորէ . . .

ԿԱՄ. Ի՛նչ ըսել կ'ուզես, Պարո՛ւ Ռազարատ :

ԲԱԳ. Սա ըսել կ'ուզեմ, որ Ռուստոմ, բարեկամի դէմքով, օձ մ'է, որ բոլոր կեանքդ պիտի թունաւորէ :

ԿԱՄ. Խա՛չ հանէ երեսդ. յիմա՛ր ես, տղա՛յ : Լռութիւն, չլսէ այդ խօսքդ, շատ պիտի վիրաւորուի : Ռուստոմ պատուաւոր մարդ է. իմ խորհրդականս եւ մատակարարս է, մեր շահուն եւ պատուոյն ջերմ պաշտպանն է : Իր խորհուրդները մեծ, լուսամիտ մարդու խորհուրդներ են, որոցմէ կ'օգտիմ :

ԲԱԳ. Աչքդ բա՛ց, հա՛յր, աչքդ բա՛ց, ես այսչափ կ'ընեմ : Քեզ կ'խաբեն, եւ մոխրի վրայ պիտի նստեցնեն :

ԿԱՄ. Ի՛մ աչքերս բաւական բաց են, եւ քու աչքերէդ աւելի հեռու կը տեսնեն : Կ'տեսնեն Կամսարականաց ազգատոհմն՝ որ՝ աշխարհի եւ Պատմութեան մէջ՝ նոր լոյսով եւ փառքով պիտի փայլին, եմէ Ռուստոմի ծննդն ի գործ դնեմ :

ԲԱԳ. Դարձեա՛լ ծրագիր. արդէն այդ նոր նոր ծրագիրները Ազգին տունը պիտի քանդեն՝ առանց շինելու : Աչքերդ սուր են, հա՛յր, բայց չեն տեսներ, որ քանի Ռուստոմին հետ այդչափ սերտիւ կ'տեսնուիս, գործերդ ծուռ կ'երթան, հողերդ կ'ծախուին, զանձդ կ'կողոպտուի, տունդ աւերակ կ'ղաւնայ, որու վրայ օրագիրները բուերու պէս պիտի երգեն : Ջարարիկ տղադ անուս եւ անկիրթ կ'մնայ, տղջիկդ օրէ օր վրայ կ'դնէ, իմաստակութեան կողմէ . . . ո՛ր մէկն ըսեմ. չէ՞ թէ օրագիրներն, որ Ռուստոմի վարձկան թըմբուկներն են, այլ միեմէ խիղճդ կ'վկայէ՞ թէ քու հայրական պարտքերդ կ'կատարես : Համեստ եւ պատուակիր վաճառական էիր, հոգասէր եւ գիւժ հայր, խոհեմ եւ բանիբուն հայրենասէր, իսկ հիմա փառամոլ, բաղդախնդիր մարդ մը դարձեր ես, եւ այնպէս կարծես թէ Կամսարականաց գերդաստանը փառաց պսակը պիտի ընդունի. եւ որո՞ւ ձեռօք, անձի մը, գրեմէ օտարի մը ձեռօք որ առջեդ որոգայթ կ'լարէ, անոր վրայ վարդեր սփռելով :

ԿԱՄ. Ո՛րչափ յոռետես նս. գէշ օրդ է այսօր : Կ'երեւի թէ երկ կ'դիշեր տխուր երազներ տեսար : Մի՛ վախճար, Ռազարատ, չհասնիր զանձս, եւ մեռնելէս ետք՝ բաժինդ կ'ստանաս . . .

ԲԱԳ. Սյոգպէս ծուռ կ'մեկնես ըսածս, հա՛յր : Ո՛րքան անիրաւ ես : Սս ոնեցածիդ աչք չունիմ ընաւ. միայն կ'խնդրեմ որ՝ իբրեւ տան զլուին՝ կարգի կանոնի դնես տունդ . . .

ԿԱՄ. Ի՛հ, առաջ պէտք է որ Ռուստոմի ծրագիրը գործադրեմ, վերջն՝ ամեն բան կարգի կ'մտնէ :

ԲԱԳ. Ի՛նչ ծրագիր է այդ :

ԿԱՄ. Այդ գաղտնիք է : Առ այժմ երկու խօսք միայն կրնամ ընել, որ

հանդարտի կասկածոտ միտքը: Ծրագրին նպատակն է՝ գտնել մերենայ մը՝
որ Լէման լիճը Արշարունեաց գաւառը, Կամսարականաց այս բնիկ հողը
փոխադրէ, քրպէս զի այդ հողն արգասաւորի ու ծաղկի, եւ ես՝ իրբեւ հին
ժառանգորդ այդ երկրին, երթամ ընտանեօք բնակիմ . . .

ՄՈՒՇ. (Մեկուսի) Չըսի՞ որ մեր Կամսար ազային խելքին եկեր է . . .

ԿԱՄ. Ասեմ չե՞ս գտներ այս գաղափարս, Քաղաքատ, եւ մի՞թէ ասոր
մօտ գծում եւ աննշան բաներ չե՞ն երեւիր անային մանր մոմը գործեր եւ
պատահական կոխներ: Երբ միանգամ Լէման հայ լիճ դառնայ, մեր եր-
ջանկութեան դուռը կ'բացուի: Ուստի սիրտդ քիչ մը լայն բռնէ, եւ ամեն
բանի վրայ քիչ մը մըմուսր: Պիտեմ, քիչ մը մեղամաղձիկ ես, եթէ հոս կ'ձանձ-
րանաս, քեզ Եւրոպա դրկեմ.

ԲԱԳ. Քիսէդ ճամբել կ'ուզես զիս, հայր: Քայց ե՛ս, թէ ոչ դու երազ կը
տեսնես: Պիտի մնամ որ տեւենեմ այդ հրաշալի մերենան. ո՛վ պիտի գտնէ
դայն . . .

ԿԱՄ. Ռուստո՞մ . . . քիչ մը ցած խօսէ, չլսեն քովիներդ . . .

ԲԱԳ. Արդէն շատերը կ'խօսին այդ այլանդակ խորհրդիդ վրայ . . . մեր
Բերշակ Բ ին մերենան, այսինքն սուրը չլինի այն, որ Կամսարականաց ցե-
ղին հետ՝ իրենց ժառանգական հողն ալ ջնջեց զբաւեց: Այդ մերենան շատ
սուղի պիտի նստի քեզ, հայր, աչքդ բաց, ծուղակ մը կ'նշմարեմ անոր մէջ:

ԿԱՄ. (Մեկուսի) Ի՛նչ պինդգլուխ մարդ: (առ Քաղաքատ) Ռուստոմ ան-
կեղծութեան եւ արդարութեան տիպար մ'է . . . եւ քեզի բան մ'ըսեմ, Քա-
ղաքատ, հաստոտ միտքս դրած եմ նպատակիս հասնիլ կամ մեռնիլ: Սա
չեմ դառնար. շիտակ պիտի քալեմ եւ առջեւս ելած քարը պիտի ոտքիս տա-
կը ճգմեմ. զոյշ եղի՛ր . . .

ԲԱԳ. Շատ աղէկ. ես իմ պարտքս կատարեցի. զիտեմ ես անքիղ փոշ
մ'եմ . . . ուստի կ'բաշուիմ: (Կ'ԹԵԻՔ)

ՏԵՍԻՆ Է.

ՅԱՄԱՐԸ, ԱՐԲՈՒՆ Է ՄՈՒՇԻԿ:

ԿԱՄ. Հեռացիր գնա՛, որո՞ւ փոյթ: Ետքէն պիտի մօտենաս քովս, ապա-
ջնորհ որդի: (առ Արբոն Է ՄՈՒՇԻԿ) Պուր ալ, անպիտաններ, ինչո՞ւ կեցեր
էք. լրտեսութիւն կ'ընէք. չըլլի որ մերենային վրայ խօսք մ'ըսէք դուք . . .

ՄՈՒՇ. Տէր իմ, ես կ'ալէի, երբ կ'խօսէիր, չլսեցի, վկայ՝ այս աւելս:

ԿԱՄ. Կորի՛ր, ալելու պէտք չկայ . . .

ՄՈՒՇ. Ո՛հ, ի՛նչ +էք. Կամսարականաց երկիրն աւել չկայ, տէր իմ:

ԿԱՄ. Լեզո՞ւդ բրթի . . . հոս ալելու պէտք չկայ, ըսի, ճամբորդ ենք:

ՄՈՒՇ. Հա՛, մոռցայ, տունէն կ'կրուինք, տէր իմ. շատ աղէկ կ'ընէք,
հոս նստելու տեղ չկայ . . . լրագիրներն ու լրագրապետները բռններ են ամեն
կողմը. (ցատկոտեւով) ա՛լ աւել չկայ . . .

ԱՆՄ. Հապա՛ դուն ի՞նչ քրիի, **Ս. քրո՛ւն** նամակները պատրա՛ստ են, բեր որ ստորագրեմ:

ԱՐԲ. Ջեր հրահանգին կ'սպասեմ, որ գրեմ:

ԿԱՄ. Հրահանգը զնա **Ռուստովէն** ա՛ռ, եւ շուտ շուտ գրէ:

ԱՐԲ. Եւ՛ ա՛ր լաւ: (Կ'պատրաստուի դուրս ելնել)

ՄՈՒՇ. (առ **ԱՐԲ.**-ը) Երեւո՛ւմ աւելիս կոծը կտրեմ, դուն ալ գրչիդ քիմը կտրէ: (Կ'մեկնեն)

ՏԵՍԱՐԻՆ Բ.

ԿԱՄՍԱՐ:

ԿԱՄ. Ո՛ւրի, գլխացտը զնաց (լեզուները՝ սեղանին վրայէն՝ կ'առնէ կը բանայ ու հ'գոցէ): **Ի՛հ**, ճշմարիտը, ազոուր առուտուր է լրագրութիւն: Ռուկի կ'առնեն, զովեստ, հով, մուկս կ'տան մեզի. **Ո՛վ** անոնս կ'յիշէր լրագրի մէջ՝ երբ վաճառական էի. հիմակ որ քաղաքական ասպարէզը մտայ՝ ի՛նչ որ ընեմ կ'գրեն: Հազար ապսպրէ, պարապ է: **Կամսար** պէ՛ն այս ըրաւ, այն ըրաւ, **Կամսար** պէ՛ն հաւկիթ կերաւ, **Կամսար** պէ՛ն քիմը խնչեց, **Կամսար** պէ՛ն հա՛ կլլեց, **Կամսար** պէ՛ն փոցը ցաւելուն՝ չգիտեմ ո՛ր գնաց . . . որ օդ փոխէ . . . **Ի՛հ**, ա՛լ քաշելիրս չմնաց. ի՛նչպէս շարժիմ չգիտեմ: **Վախ** նամ մինչեւ անգամ կնկանս երեսը նայելու . . . համբաւն ալ տեսակ մը գերութիւն է . . . մեծ մարդ ըլլելն ալ տանջանք է . . . ի՛նչ ընենք . . . (ժամացոյցը կ'նայի) Բայց **Ռուստով** ուշացաւ, առտու կանուխ գնաց. կարելոր լուր մ'ունէր ինձ հաղորդելու . . . երեւո՛ւմ . . . անշուշտ լրագրականներն ալ վարը կ'սպասեն որ շարժումներս նկարագրեն . . . ես ալ փայտի պէս, այսպէս պիտի քալեմ, եւ անոնց երեսը չպիտի նայիմ . . . բայց վարը ի՛նչ խղմուկ կայ . . .

ՏԵՍԻՆ Թ.

ԿԱՄՍԱՐ Է ՄՈՒՇԻԿ:

ՄՈՒՇ. Տէ՛ր իմ, **Զարարիկ** եւ **Հիրիկ** իրարու աչք կ'հանեն:

ԿԱՄ. Ինչո՛ւ . . . ինչո՛ւ . . .

ՄՈՒՇ. Հապէշիստանի թագաւորին աղջկան աչքերուն համար . . .

ԿԱՄ. Ի՛նչ ըսել կ'ուզես, ա՛նպիտան:

ՄՈՒՇ. Հա՛, **Հիրիկ** կ'ըսէ թէ՛ Հապէշիստանի թագաւորին աղջիկը սեւ աչքեր ունի. **Զարարիկ** կ'պնդէ թէ կարմիր են . . .

ԿԱՄ. Ծօ՛ խե՛նդ ես. կարմիր աչքեր կա՛ն: (Մեկուտի) **Ի՛նչ** շուտիկ տղայ է **Զարարիկ**:

ՄՈՒՇ. (Մեկուտի) Ձեքածեմ մեծ խնդիր է այս, որմէ պիտի լուծուի մեր բաղլը:

ԿԱՄ. Ծօ՛ր ի՞նչ կ'մըմուսայ: **Պնա** ըսէ՛ որ կանաչ են եւ հաշտեցոր:

ՄՈՒՇ. Երթամ, տէր իմ. բայց ուրիշ բան մ'ալ ըսեմ . . . խոհանոցին կից սենեակն ալ՝ զբազէտներ նստած՝ օղի պարպելով՝ կ'վիճաբանին թէ **Ա.** փրկէի եւ **Ա.** մերիկայի կապիկներն ի՞նչ ցեղական տարբերութիւն ունին, եւ թէ կարելի չէ՞ արդեօք՝ Հայաստանի մէջ, ուր արջերը շատնալու սկսած են, այդ կենդանին փոխադրել:

ԿԱՄ. (**Մեկուսի**) **Յիւրանե՛րն**, ինչո՞ւ հեռուները կ'վնտռեն այդ կենդանին: (**առ Մուշիկ**) **Պնա** անոնց ըսէ՛ որ կամաց խօսին, եւ այդ հոգն ինձի թողուն:

ՄՈՒՇ. **Դեռ** ըսելիքս չհատար, տէր իմ:

ԿԱՄ. Միրտդ փորդ հատնի, անզգամ. գնա՛ . . . գարծ ունիմ . . .

ՄՈՒՇ. Եւտ աղէկ . . . բայց **Ռուստոմ**ին կողմէ . . . (**Մեկուսի** կ'ձևացնէ)

ԿԱՄ. Կեցի՛ր, խօսէ՛, ի՞նչ կայ **Ռուստոմ**ին կողմէ . . . (**Մեկուսի**) կարծեմ, ուրախալի լո՞ւրն է . . . (**առ Մուշիկ**, որ միշտ երթալու վրայ է) **Ծօ՛ր**, կեցի՛ր . . .

ՄՈՒՇ. Տէ՛ր իմ, սիրտս փորս կ'հատնի, պիտի երթամ, չեմ կրնար կենալ . . .

ԿԱՄ. Կեանքս սա անզգամին . . . խօսէ՛ եւ ապա գնա՛ . . .

ՄՈՒՇ. Զեմ կրնար, անէծքդ բռնեց . . . (**Դէպ ի Դուռը** կ'երթայ)

ԿԱՄ. (**Ետեւէն վազելով**) **Խօսէ՛**, հիմակ կ'խղզեմ քեզի. ի՞նչ կայ, **Ռուստոմ** ըսիր . . .

ՄՈՒՇ. **Ռուստոմ**, այո՛ր, **Ռուստոմ** . . . բայց փորս կ'ցաւի . . . չեմ կրնար . . . ա՛հ, ա՛հ . . .

ԿԱՄ. **Ահ** ու մահի դողին գաս, ա՛նօրէն, խօսէ՛, եւ ինչ որ պիտի ընես նէ՛ ըրէ՛ . . . Երեսիդ ջուրն ուտես:

ՄՈՒՇ. Երեսդ վարդի ջուր, տէր իմ. պէտք է գիտնաս որ պիտի չխօսիմ, այլ այս տոմսակը պիտի տամ քեզի **Ռուստոմ**ին կողմէ . . .

ԿԱՄ. (**տոմսակը կ'յափշտակէ և կ'կարդայ արտօրնօք**)

«Մէ՛ծանան Կահար,

«Եւ ի՛նչ հաճեցե՛ք գործել թրանքադուլի դեպքանքանն, ա՛ր յե՛զէ ի՛նչ ոչա՛ն և Մուշիկի լա՛նչանը:»

«ՌՈՒՍՏՈՄ»:

(**Կ'խօսի**) **Ռ՛հ**, գերագին բարեկամ, հետզհետէ կ'կատարուին փափաքներս, բու շնորհիւդ. է՛հ, ես ալ բան մը պիտի լինիմ քաղաքական աշխարհի մէջ, մանաւանդ՝ երբ հրաշալի մեքենան ալ քիչ ժամանակէն հասնի . . . : Լրագիրները վերստին պիտի գոռան, դափնիներ պիտի բոլորեն գլուխս . . .

ՄՈՒՇ. (**Մեկուսի**) **Դիւր** իս, այս մարդը չունի որ . . . իրաւ որ չունի . . .

ԿԱՄ. Եո՛ւտ, **Մուշիկ**, պատրաստէ՛ համազգեստս. դի՛ր վրան միւս նշաններս, քաշել տուր սեւ ձիս, ետեւէն ալ կառքս թող գայ . . . շո՛ւտ, շո՛ւտ. կենացս ամենէ գեղեցիկ մէկ վայրկեանն է այս. միայն նախանձոտները չեն քաշեր . . . շո՛ւտ, ինչո՞ւ կեցեր ես . . . ուրիշ ըսելիք ունի՛ս . . .

ՄՈՒՇ. Հա՛, տէր իմ, թէ որ հրաման տաս:

ԿԱՄ. Քարի՞ է. խօսէ՛ . . . շո՛ւտ . . . ատեն չկայ. պէտք է որ երթամ
որ կ'կոչէ զիս պատիւն, դեսպանատունը . . .

ՄՈՒՇ. Լա՛ւ. բայց տանդ կնիկն ալ կ'հարցնէ թէ այսօր ի՞նչ եփելու է:

ԿԱՄ. Քո՛ւհ, ի՞նչ գոեհիկ խնդիր: **Ս**ս կուշտ եմ, թող ուզածն եփէ ուտէ:

ՄՈՒՇ. Տէ՛ր իմ, մի՛ բարկանար. խոհարարն ալ ըսաւ ականջիս, որ ո՛չ
ածուխ կայ, ո՛չ արդար եղ, ո՛չ բրինձ, ոչ . . .

ԿԱՄ. Ո՛չ ըլլիս, աներես . . .

ՄՈՒՇ. Ո՛չ պանիր, ո՛չ հաւկիթ . . . ոչ . . .

ԿԱՄ. Ծօ՛ տեղն է հիմակ. կամաց խօսէ՛ . . . Թող խոհարարն ամեն բան
ճարէ . . . շուտ գնա՛, հրամանս կատարէ . . . ծի՛ս, ծի՛ս . . .

ՄՈՒՇ. Ո՛չ շաքար . . . ոչ աղ . . . եղածն առեր տարեր են մուկերն ու
կատուները՝ սպասաւորներուն հետ խօսքը մէկ ընելով, ուստի յանցաւորն ո՛վ
է՛չ զխտցուիր . . .

ԿԱՄ. Ծօ՛ պիտի կտրե՛ս ժայնդ. (ժամացոյցը կ'նայէ) ժամը կ'անցնի. ուշ
պիտի մնամ, այս ի՞նչ **Մուշիկ** է, շուտիկ է սպասաւորս . . . է՛հ, է՛հ, հէ՛,
հէ՛ . . . պիտի ճաթիմ . . .

ՄՈՒՇ. Էն պէտքականը մոռցայ, տէր, այդ ալ ըսեմ ու երթամ . . .
խոհանոցին փոտն ալ փլեր է, այնպէս որ կերակուր եփելու տեղ չկայ . . .

ԿԱՄ. Աւելի՛ աղէկ . . . (Ժեղուհի) ի՞նչ ստորին, անբան մարդիկ են աս-
տոնք, **Աստուած.** հողէն վեր չեն ելներ, մլնակ իրենց փորին հոգն ունին:
(առ. **Մուշիկ**) **Ծօ՛** այդպիսի խօսքեր ականջս կ'աղտոտեն: **Թող** խոհարարը
բովի սենեակն եփէ լինջ որ գտնէ . . . արդէն ճամբորդ ենք . . .

ՄՈՒՇ. Ո՛ր կ'երթանք կոր, տէր:

ԿԱՄ. Ծօ՛ չգիտե՛ս, Կամսարականաց աշխարհը, **Սրասխածոր,** երբ հոն
փոխադրուի **Լէման** . . .

ՄՈՒՇ. Լէման ի՞նչ կենդանի է. աղէկ միտքս ընկաւ. տունը լեմոն ալ
չկայ . . .

ԿԱՄ. Ծօ՛ կորի՛ր, ապո՛ւշ, դու ի՞նչ կ'իմանաս աշխարհագրութենէ . . .
գնա՛ մատակարարին ըսէ որ պէտք եղածը ճարէ . . .

ՄՈՒՇ. Ռուստովի՞ն. է՛հ, ժամանակ չունի. եղածովն անցուցէր կ'ըսէ,
տէր իմ, եւ տունը սով կ'ծգէ: **Արդեօր Լէման** երթալու համար փորերը պա-
րա՛պ պէտք է ըլլին:

ԿԱՄ. Հապա՛ . . . ծօ՛ աւելի թեթեւ կ'ըսես. **Աւետեաց** երկիրը տես-
նել ուզողը՝ պէտք է որ մանանայ ուտէ:

ՄՈՒՇ. Մանանայ ալ չկայ, տէր իմ. թէեւ անապատ դարձած է տունը:

ԿԱՄ. (Ժեղուհի) Նայէ՛ սա անզգամն ի՞նչպէս կ'ըաշքէ խօսքը որ ուշա-
նամ . . . անշուշտ **Քաղաքատին** դրդմամբն է: Պիտի վռնտեմ այս **Թշուա-**
ռականը: (առ. **Մուշիկ**) **Ծօ՛** դեռ հո՞ն ես . . .

ՄՈՒՇ. Խօսք մ'ալ, տէր իմ, եւ ահա կ'երթամ . . .

ԿԱՄ. Է՛յ, է՛յ . . . հի՛մակ . . . հա՛ . . .

ՄՈՒՇ. (Ժեղուհի) Ծիծմայրը քի՛ մը պտուղ կ'ուզէ . . .

ԿԱՄ. Թող հասա՛ ուտէ . . . տե՛ս, տե՛ս . . . շուտ բեր զգեստներս . . .

ՏԵՍԱՐԻԼ Փ.

ԿԱՄՍԵՐ Է ԿԱԴՄՈՍ:

ԿԱԴՄՈՍ. Քարեւ, իմ հին ընկեր, Կամսար աղան:

ԿԱՄ. (ձեկուսի) Ո՛ւֆ, այս գլխացան ալ ո՛ւակից ելաւ: (առ Կադմոս) Քա՛մ
քե՛ւ. . . ի՞նչ կայ:

ԿԱԴ. Առողջութիւն:

ԿԱՄ. Ես առողջ չեմ:

ԿԱԴ. Ասո՛ր համար շուկայ չես իջնար. քեզ տեսած չունիմ:

ԿԱՄ. Շուկան գործ չունիմ:

ԿԱԴ. Բժիշկն ի՞նչ կ'ըսէ:

ԿԱՄ. Աստուած քեզ գլխացաւէ պահպանէ, կ'ըսէ, Կադմոս աղա:

ԿԱԴ. Դիտի ցաւ ունիս: Ուրեմն ինչո՞ւ վարը կ'պոռան կ'կանչեն. ես՝
կարծէի թէ հանդէս կայ տունդ:

ԿԱՄ. Բէհե՛ւ չեմ ուզեր. ես եմ տանս տէրը:

ԿԱԴ. (դրսպանէ թուղթ մը հանելով) Անշուշտ, այս ստորագրութեան ալ՝
տէրն ես:

ԿԱՄ. Հա՛, տէրն եմ, տէրն եմ. (կ'զարդայ, մինչդեռ ծայրէն բռնած է
Կադմոս) «Այս մուրհակս բերողին կամ հրամանին պարտիմ վճարել հինգ հա-
զար ոսկի»: Քայց, Կադմո՛ս աղա, այդ կլորիկ դեղին ոսկիները լուբիս կամ
շօշո՞ւք չեն որ տուպրակի մը մէջ տունս պահեմ:

ԿԱԴ. Ուրեմն ե՛րբ եւ ո՞ր գամ:

ԿԱՄ. Դի՛չ օրէն, Երասխածոր. . .

ԿԱԴ. (ձեկուսի) Ի՞նչ կ'երգէ. խնձոր. . . խելացնո՛ր է այս մարդը:

ԿԱՄ. Է՛, երբոր մերենան գայ:

ԿԱԴ. (ձեկուսի) Վախճամ ուղեղի հիւանդութիւն ունի: (առ Կամսար) Ի՞նչ
լեզու կ'խօսիս, բարեկամ. խնձոր, մերենայ, ի՞նչ գործ ունին իմ առնելիքիս՝
հետ:

ԿԱՄ. (ձեկուսի) Ի՞նչ կարճամիտ մարդ. իր պաշտածը ստակն է, քարն
է: Ուրիշ մոմտուր չունի. . . (առ Կադմոս) Երանի՛ քեզ, միամիտ մարդ.
աշխարհ փլի, հոգդ չէ. բաւական է որ ոսկիդ ծոցիկդ ըլլի. չունիս փառա-
սիրութեան որդն որ սիրտ կ'կրծէ, չունիս հայրենասիրութեան եղանդն որ
նոր հորիզոններ կ'բանայ աչքին, չունիս (Կադմոս ապուշ ապուշ կ'այլի) այն
խանդն ու մանդն որ թեւեր կ'տայ. . .

ԿԱԴ. (ձեկուսի) Իբրա՛ւ, խենդ ու մենդ կ'խօսի. . . ի՞նչ բան է այս. . .
կ'զառանցէ. . . զլուխն հիւանդ է. գէշ ժամանակ ընտրեցի գալու. . . մարդ
ալ չկայ. . . (Մուշիկ հեռուէն պոռաւով)

(Զարնակիւի)

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Արեւելեան Մահոյ տարեգինն է Իզմիրի համար 3¹/₂ արծ. մեճ.
խակ դուրսերու համար 4 :

Խմբագրութեան վերաբերեալ ամեն նամակ, ձեռագիր պէտք է
ուղղել առ Խմբագիր-Տնօրէն Մ. Մամուրեան; Կիրիտ խան :

Անվանք նամակ կամ ծրար չընդունուիր :

Դ Ո Ր Ծ Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Բաժանորդ զրուիլ ուզողք կրնայ դիմել նաեւ,

ՉՄԻԻՌՆԻԱ առ Խմբագիր-Տնօրէնն :

Կ. ՊՕԼԻՍ Գրատուն Տնօրէն Ժողովոյ Միաց. Ընկ. Աւլաշա, Անգլ. Եղւո-
խան, Բէ- 43 :

Վ Մեծ. Յ. Զէնճիբճեան. Մահմադ Կաշա Կողոյ, Բէ- 239 :

ԴԱՀԻՐԷ » Կարապետ Շէրիաճեան :

ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ » Խոսրով Էսքիճեան :

ՍԱՄՍՈՆ » Ս. Մ. Բաղրատունի :

ՏՐԱՊԻԶՈՆ » Ս. Էմմէքճեան :

ՀԱԼԷՊ » Կարապետ Գրիգորեան :

ՄԱՐԱԶ » Յ. Տէր Ղազարեան :

ԿԵՍԵՐԻԱ » Խորէն Ֆրէնկեան :

ՄԱՐՍԷԻԱ » Ս. Միրզայեանց. M. S. Mirzayantz. MARSEILLE.

ՄԱՆԶԷՍԹԵՐ » Յ. Յովակիմեան : O. Ovaghimian Esqre MANCHESTER

ԼՈՆՏՈՆ » Յ. Մաղսուտօֆ : A. Maxoudoff Esqre. LONDON

ՓԻՓԼԻՍ » Շապէրդով : Agence de journeaux de M. Chaverdow
TIFLIS.